

Galyatetőtől Minneapolisig

Ordass Lajos evangélikus püspökkel kapcsolatos állami koncepció megváltozása 1956-ban¹

Bevezető

A Magyarországi Evangélikus Egyház 1956-ban rendkívül különleges helyzetbe került: élére ismét az az Ordass Lajos püspök állt, akit a kommunista hatalomátvétel után egyházi személyként elsőként vontak koncepciók perbe, zártak börtönbe és állítottak félre. Bár Ravasz Lászlóhoz hasonlóan Ordass is a forradalom napjaiban ült vissza a püspöki székbe, mégis Kádár János erőszakos hatalomátvétele után a történelmi egyházak vezetői közül egyedülként élvezhette az állam támogatását és maradhatott püspöki pozícióban 1958. június 24-éig, egészen 1957 nyaráig pedig viszonylagos szabad kezet kapott az egyház kormányzásában.

Hogyan lehetséges az, hogy az evangélikus Mindszentyként is gyakran aposztrofált Ordass Lajos ilyen sokáig együtt tudott működni egy alapvetően egyházellenes berendezkedésű kommunista pártállami diktatúrával? Együttműködésnek tekinthetjük-e ezt egyáltalán? Hogyan lehetséges az, hogy egy kommunista pártállami diktatúra egy egészen 1956 nyaráig reakciónak tartott papot egyszeriben – még a forradalom kitörése előtt – rehabilitál, majd egyházi vezetőként számol vele, és – legalábbis 1957 nyaráig – engedi, hogy többé-kevésbé a maga belátása szerint intézze az egyház ügyeit? Mit tudott kezdeni Ordass Lajos ezzel a korlátozott időtartamú szabadabb egyházi légkörrel? Hogyan próbálta az egyházat megújítani?

Dolgozatomban ezekre a kérdésekre próbálom megkeresni a választ. Bár az elmúlt évtizedek során Ordass püspök életével, tevékenységével számos kutatás foglalkozott már – amelyek közül kiemelkedik Böröcz Enikő munkássága –, a téma mégsem veszített aktualitásából, sőt, Ordass Lajos nemrégiben előkerült naplói, továbbá a szintén nemrégiben

¹ Dolgozatom alcíméül az OTDT rendszere valamiért ezt jelölte meg: 1956 hatása az Ordass Lajos evangélikus püspökkel kapcsolatos állami koncepció megváltozásában. Ezt a címet valójában csak a kari tdk-ra való jelentkezésemtől kezdve használtam, de magán a kari fordulón tartott előadásomon a fenti változatra véglegesítettem a címet.

Magyarországra került Ordass Archívum újfajta, személyesebb és részletesebb megközelítést tesznek lehetővé, amelyet az eddigi kutatásoknak sajnos nélkülözniük kellett. Épp ezért tartottam szükségesnek begépelni, s dolgozatomhoz csatolni Ordass Lajos 1956–1957-re vonatkozó naplófeljegyzéseit.

Előzmények

– *Életrajzi adatok, koncepciók eljárások: valutaüzérkedés, fegyelmi ügy* –

Ordass Lajos 1901-ben született a II. József által Pfalzból betelepített németek lakta Torzsán, nem messze Újvidéktől. Ordass szülei Wolf Artúr, a Szepességből ide költözött kántortanító és Steinmetz Paula voltak. Ordasst magát is Wolf Lajos néven keresztelték meg, Ordassra csak 1944-ben, a német megszállást követően magyarosította a nevét. Öt elemi után gimnáziumban tanult tovább: először Újverbászon, majd Bonyhád. A trianoni békediktátum aláírása után az ő szülőfaluja is a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, így családjához évekig nem tudott hazamenni, minthogy vízumot nem kapott. 1920-ban, érettségi után, mivel nem vették fel a budapesti egyetem (ma ELTE) matematika tanári szakára, ezért ősszel Budapesten, az evangélikus teológián kezdte meg tanulmányait.² Raffay Sándor püspök 1924-ben szentelte lelkésszé. 1929-ig segédlelkésként szolgált Hartán, Soltvadkerten és a Deák téren (Budapest). 1927-ben egy éves svédországi tanulmányútra ment. 1929 és 1930 között tábori lelkész volt. 1929-ben feleségül vette Kirner Irént, házasságukból öt gyermek született: Barnabás Artúr, Sára, Balázs (csak néhány óráig élt), Zsuzsanna és Erzsébet. 1930-tól 1931-ig kerületi missziói lelkész, majd 1931-től Cegléden volt parókus lelkész. 1941-ben a kelenföldi gyülekezet választotta meg lelkészének.³

1945 augusztusában Ordasst a Magyarországi Evangélikus Egyház Bányai Egyházkerülete püspökévé választotta. Minthogy azonban 1948-ban nem volt hajlandó beleegyezni az egyházi iskolák államosításába,⁴ koholt vádak alapján (valutaüzérkedéssel vádolták)⁵ 1948. október 1-jén 2 év fegyházra ítéleték, amelyet csaknem teljes egészében le is

² Az első világháború előtt nem volt Budapesten evangélikus teológiai akadémia, de az eperjesi és a pozsonyi teológiák – pontosabban azok tanárai – az elcsatolt területekről a csonka országba, Budapestre menekültek. Ordass két évig tanult itt, majd egy évre – az 1922–23-as tanévben – tanulmányi ösztöndíj keretében Halle városába utazott. Teológiai tanulmányait a soproni teológiai akadémián fejezte be, minthogy a budapesti megszűnt.

³ Vö. ORDASS 1982. 362–367., *Magyar Életrajzi Lexikon* <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> valamint BÖRÖCZ 2012. 19–26.

⁴ On the Situation of the Lutheran Church in Hungary, MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum 3. doboz, *Vilmos Vajta*: Correspondence and Documents III., 1955–1959.

⁵ A vádiratot ld. ORDASS 1998. 451–459.

töltött (büntetésének utolsó nyolcadát elengedték). Minthogy az új, a rendszert kiszolgáló egyházi vezetés nem engedhette, hogy Ordass a püspöki szolgálatba 1950. május 30-i szabadulása után visszatérjen, a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Külön Fegyelmi Bírósága április 1-jén püspöki hivatalából való elmozdításra ítélte,⁶ hivatkozva, hogy „*az Ordass Lajos ellen az uzsorabíróság által hozott ítélet következtében előállott súlyos helyzet egyházi érdekeket sért.*”⁷

Az elkövetkező hat évet a püspöki és lelkeszi szolgálattól kényszerű visszavonultságban és nélkülözésben töltötte.⁸

Ordass Lajos 1956. évi rehabilitációja

Az Ordass-ügy újra napirenden

Ordass Lajos ügyét 1956 nyarán – hat év után – vették ismét elő. Ennek (ideológiai) hátterében a Szovjetunió Kommunista Pártjának híres XX. kongresszusa és annak határozatai álltak: Hruscsov itt ítélte el a sztalini személyi kultuszt és a csatlós államokat az elmúlt évek törvénytelen ségeinek felülvizsgálatára szólította föl. A konkrét kiváltó ok mégis az volt, hogy az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottsága 1956. július végén (július 27–augusztus 7.),⁹ a magyarországi Galyatetőn tervezte megtartani következő ülését. Ennek köszönhetően a külföldi sajtó érdeklődése is megnőtt Magyarország és a magyarországi egyházi helyzet iránt.¹⁰ 1956. június 1-jén a finn Kotimaa című lap például vezércikkben vetette föl Ordass Lajos ügyét. Azt írta, hogy „*Az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának idén nyáron, Budapesten tartandó gyűlésének közeledtével Anglia és Németország egyházai körében azzal*

⁶ Csak évekkel később tudta meg, hogy a teljesen szabálytalanul felállított 13 tagú fegyelmi bizottságból (akiből csak 12-en ültek össze) mindössze négyen adtak le „igen” szavazatot az Ordass eltávolítását szorgalmazó kérdésre, a többiek üresen adták be a cédulájukat és csak azért nem mertek „nem”-mel szavazni, mert előzőleg megfenyegették őket, hogy ebben az esetben Ordasst és több lelkesztársukat (elsősorban Keken Andrást és Kendeh Görgyöt, Ordass barátait) is perbe fogják kémkedésért, ami akár halálbüntetéssel is végződhet. (ORDASS 1987. 498–499.)

⁷ ORDASS 1985. 373.

⁸ Bővebben ld. ORDASS 1987. 394.

⁹ BÖRÖCZ 2012. 274.

¹⁰ A galyatetői konferencia résztvevői nem csak Ordass Lajos, hanem Ravasz László református püspök helyzetét is megpróbálták rendezni. RAVASZ 1992. 376–377.

a követeléssel léptek föl, hogy Ordass Lajos magyar evangélikus püspök sorsát és jövőjét előttük tisztázzák.”¹¹

Alig telt el másfél hét, és Ordasst egy igen különleges látogató kereste föl Márvány utcai lakásán: maga Dezséry László püspök, aki Ordass törvénytelen leváltása után 1950-ben került a Bányai Egyházkerület, majd az egyházkerületek 1952. évi átszabásakor, választások nélkül a Déli Egyházkerület élére.¹² Elsősorban a galyatetői konferenciáról akart Ordassal beszélni.¹³ A konferencia külföldi résztvevői – és egyben Ordass barátai – jelezték, hogy a konferencia ideje alatt Ordasst is meg kívánják látogatni. Dezséry ki akarta puhatolni, hogy egy ilyen látogatás során milyen magatartásra számíthat Ordass részéről. Ordass kereken megmondta neki, hogy ő, ha kérdezik, mindenben elmondja a saját álláspontját. Dezséry ezt hajlandó volt elfogadni, azzal a megjegyzéssel, hogy *„nekünk elég, ha a külföldiek azt a benyomást kaphatják, hogy bár ellentétes nézetten vagyunk, mégis emberséges viszony áll fenn közöttünk.*”¹⁴ Ordass ezután kifejtette, hogy mindenről lehet beszélni közöttük, csak emberséges viszonyról nem, majd felsorolta mindazt a méltánytalanságot, amit az evangélikus egyházvezetés vele (és a családjával) szemben elkövetett.

Az egyházzal párhuzamosan az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH)¹⁵ is elkezdett érdeklődni Ordass Lajos iránt. Mint kiderült, az evangélikus egyház vezetősége fölkereste az ÁEH-t, hogy vegyék át Ordass Lajos nyugdíjának kifizetését az egyházi nyugdíjintézetől, és

¹¹ BÖRÖCZ 2012. 267.

¹² 1952-ben az addigi négy egyházkerületet megszüntették, a Dunáninneni és a Dunántúli püspököket – Túróczy Zoltánt és Szabó Józsefet – leváltották és két új kerületet kreáltak: az északit és a délit. Előbbi élére Vető Lajos, addigi Tiszai püspök, utóbbiéra pedig az addigi Bányai püspök, Dezséry László került, mindenféle választás nélkül. (Bővebben ld. BÖRÖCZ 2012. 240–242.)

¹³ BÖRÖCZ 2012. 268–269.

¹⁴ ORDASS 1987. 472–473. (Ordass a beszélgetésről pro memoriát készített.)

¹⁵ Az Állami Egyházügyi Hivatal 1951-ben hozták létre. Felállításáról az 1951. évi I. törvényben határoztak. A törvényben meghatározott feladata az állam és a vallásfelekezetek közötti ügyek intézése, a vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása és a vallásfelekezetek állami támogatása (ld. 1951. évi I. tv.). Valójában az állam ezen az intézményen keresztül irányította az egyházakat. Az ÁEH intézményi különállását az 1956. évi 33. törvényerejű rendelet megszüntette, és az 1959. évi 25. törvényerejű rendeletig, amelyben ismét biztosítják intézményi különállását, a Művelődésügyi Minisztérium alá betagozva, a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala néven intézte az állam az egyházi ügyeket. Az ÁEH 1989-ben, a rendszerváltozás évében szűnt meg (vö. ORDASS 1987. 617., KÖPECZI BÖCZ 2004. 16. és *Magyar Katolikus Lexikon*)

<http://lexikon.katolikus.hu/A/%C3%81llami%20Egyh%C3%A1z%C3%BCgyi%20Hivatal.html>

emeljék fel más püspökök nyugdíjának szintjére.¹⁶ Egyértelműen sürgető volt számukra, hogy Ordass kérdését még az EVT gyűlése előtt tisztázzák. Ha Ordass ugyanis elfogadná az államtól a megemelt nyugdíjat, azt már kommentálhatták volna úgy is, hogy kölcsönösen megnyugtatóan rendezték a helyzetet. Épp ezért július 11-én maga az ÁEH elnöke, Horváth János kereste föl Ordass Márvány utcai lakásán, miután Ordass Horváth emberének előzőleg kijelentette, hogy ő maga nem hajlandó az ÁEH-ba elmenni.

Horváth közölte Ordassal, hogy a nyugdíjosztály már meg is tanácskozta a kérdést, és hajlandóak 1700 Ft nyugdíjat folyósítani, illetve visszamenőleg 25 000 Ft különbözetet (azaz kárpótlást) kifizetni. Valószínűleg abban reménykedtek, hogy Ordass Lajos nehéz anyagi helyzetéből kifolyólag kapva kap majd az ajánlaton. Ehhez képest Ordass a lehetőséget udvariasan visszautasítva elmagyarázta, hogy neki nyugdíjügye nincsen, minthogy ő magát továbbra is püspöknek tekinti, mert az 1950. évi fegyelmi határozat törvénytelen volt. Kérte Horváthot, hogy ne hozzák őt nehéz helyzetbe azáltal, hogy az állam nyugdíjat kezd folyósítani számára, mert ebben az esetben kénytelen lesz azt a pénzt visszaküldeni, ami viszont életveszélybe sodorná a családját. Ezután részletesen elmesélte bírósági ügyét, és elmagyarázta, miért tekinti az egyház fegyelmi határozatát törvénytelennek. Ennek kapcsán előhozta Kendeh György és Keken András ügyét is, akiket azért tartóztattak le és mozdítottak el állásukból annak idején, hogy a fegyelmi bizottságot megszarolják.¹⁷ Horváth erre megígérte, hogy utánajár a kérdésnek, és kezdeményezi az ítéletek felülvizsgálatát. Ordass kérte, hogy az övével együtt Kendeh és Keken ügyét is vegyék elő.

A Dezséry–Vető féle egyházvezetés tehát bakot lőtt, amikor az ÁEH segítségéhez fordult az Ordass-ügy rendezésében. Ahelyett, hogy – az ő szemszögükből – tisztázódott volna a félreállított püspök kérdése, felkeltették magának az ÁEH vezetőjének figyelmét és érdeklődését Ordass irányában. Horváth pedig Ordass szimpátiáját keltette föl, úgy nyilatkozott róla, hogy „végre találkoztam egy becsületes kommunistával”¹⁸ Kettejük későbbi, még Ordass újra felvett püspöki szolgálata alatt is sokáig működő kooperációja valószínűleg az itt, illetve a rehabilitálással kapcsolatos későbbi tárgyalások során alapozódott meg.

A július 11-i találkozó után Horváth János személyesen kezdeményezte Ordass rehabilitálásának megindítását. Horváth ugyanis következő látogatásán, július 25-én, két

¹⁶ ORDASS 1987. 488–489.

¹⁷ Ld. fent.

¹⁸ Ld. ORDASS 1987. 514.

nappal a galyatetői konferencia kezdete előtt már konkrétan Ordass rehabilitálásáról beszélt. Horváth azt ígérte, hogy az állami rehabilitáció egy hónapon belül megtörténhet, a kérdés egyházi részről lesz nehezebb, mert abban az esetben az elmúlt nyolc évet egészében kellene törvénytelennek elismerni, ami az egyház működését gátolná. Ordass az állami rehabilitációval kapcsolatban kifejtette, hogy mindössze annyit kér, hogy neki, valamint a Lutheránus Világszövetségnek küldjék meg a felmentő végzést, de nem kéri, hogy ebből az újságok hírt verjenek. A beszélgetésen szóba került még az Egyházak Világtanácsának esedékes galyatetői gyűlése is. Horváth kifejtette, hogy „*barátságtalan magatartásnak*”¹⁹ kellene minősíteniük azt, ha az EVT napirendre tűzné Ordass rehabilitálásának ügyét, mert ezzel Magyarország belügyeibe szólnának bele. Ordass megnyugtatta, hogy ilyesmire nem kerülhet sor az állami és az egyházi szervekkel való előzetes egyeztetés nélkül.

Három nappal később Ordassnak újabb látogatói érkeztek: Carl E. Lund-Quist, a Lutheránus Világszövetség főtitkára, és Hanns Lilje, a Világszövetség elnöke. Mind a ketten tagok voltak az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottságában. A két vendéget Vető Lajos püspök kísérte el Ordass lakására, de aztán ő rövidesen eltávozott. Azért jöttek, hogy még mielőtt az ÁEH-val megkezdénék a tárgyalásokat Ordass ügyében, megérdeklődjék Ordass álláspontját. A látogatást, Franklin Clark Fry-el, az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának elnökével kiegészülve, már egy Horváthtal folytatott előzetes egyeztetést (július 29.) követően, amelyen Horváth ismét kifejezte, hogy az állami rehabilitációnak nem látja akadályát, megismételték.²⁰

Augusztus 2-án Ordass a Világtanács galyatetői ülésén részt vevő skandináv egyházi vezetők,²¹ Ordass régi barátai látogatták meg, akikkel még svédországi ösztöndíja során, valamint egy 1947-es európai püspöki körútján ismerkedett meg. Ők hozták Ordass tudomására, hogy az ÁEH székházában Horváth János megbeszélést tervez a Galyatetőre látogatókkal és a Magyarországi Evangélikus Egyház püspökeivel s erre Ordass Lajos is hivatalos.

A külföldi egyházi vezetőkkel folytatott tárgyalások eredményei

Az ÁEH-ban összesen – a fent említett előzetes egyeztetésen túl – két tárgyalásra került sor, egyik augusztus 3-án – ezen Ordass maga is jelen volt – a másik augusztus 4-én,

¹⁹ ORDASS 1987. 514.

²⁰ ORDASS 1987. 515–524.

²¹ Dr. H. Fuglsang-Damgaard, koppenhágai püspök; John Cullberg västeråsi püspök; Harry Johansson, a svéd Ökumenikus intézet igazgatója; Henrik Hauge, a norvég egyházi külügyi hivatalának vezetője.

ahova Ordasst szervezési hiba folytán nem hívták meg. Az ÁEH-val négy pontból álló egyezség jött létre, amelyet a galyatetői konferencián, illetve a külföldi sajtóban ki is hirdettek.²²

1. pont: A Lutheránus Világszövetség kijelenti, hogy Ordass kérdését akkor tekinti megoldottnak, ha ismét püspöki szolgálatba léphet.

2. pont: Megindul Ordass világi rehabilitációja.

3. pont: Ordass teljes egyházi és állami rehabilitációja után lemond püspöki címéről, de nyitva hagyják az utat arra, hogy visszatérjen a püspöki szolgálatba.

4. pont: Amíg Ordass ismét felveheti a püspöki szolgálatot, biztosítani kell számára, hogy teológiai tanárként dolgozhasson.²³

Míg az egyezség első pontja a Lutheránus Világszövetség vezetőinek elvi nyilatkozatát tartalmazza arra vonatkozólag, hogy Ordasst ismét püspöki szolgálatban szeretnék látni, a harmadik pontban rögtön visszakoznak, a szolgálatba való visszatérést bizonytalan időre elnapolják, elfogadva ezzel az állam azon álláspontját, miszerint a püspökségbe való visszatérésnek még nincs itt az ideje. A pontok tehát Ordass külföldi támogatói részéről igencsak minimalista követeléseket szabnak meg, s a kiindulási ponthoz képest igen nagy engedményeket tettek, míg az állam gyakorlatilag semmit nem engedett kezdeti álláspontjából, hiszen a második pontban említett állami rehabilitációt Horváth már Galyatető előtt beígérte, az egyházi rehabilitáció elől pedig korábban sem zárkózott el. Ez a négy pont – a galyatetői konferenciát megelőző állapotokhoz képest – mindössze Ordass egyházi rehabilitációjának tekintetében (egyáltalában, hogy lesz egyházi rehabilitáció, s ezt követően majd a püspöki szolgálatba is visszatérhet, addig pedig teológiai tanárként dolgozhat) mond többet. Fölmerül tehát a kérdés: miért voltak a külföldi egyházi vezetők ennyire engedékenyek? Hanns Lilje a Lutheránus Világszövetség elnöke, amikor augusztus 4-én délután Lund-Quist főtitkárral együtt felkereste Ordasst, hogy ismertesse vele az egyezség pontjait, ennek okát abban jelölte meg, hogy *„most a lépésről lépésre való haladás útja látszik csak járhatónak.”*²⁴ Minden bizonnyal egyrészt az adott körülmények között nem látszott, hogy az állam hajlandó volna-e erőteljesebb követelés hatására nagyobb engedményeket tenni, másrészt pedig Horváth János a tárgyalások során többször tett utalást arra, hogy hosszútávon mindenképp Ordasst szeretné püspöki székben látni. Azt, hogy ez

²² BÖRÖCZ 2012. 272.

²³ A pontokat ld. részletesen: EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel, Scholz László a szeptember 7-i esperesi értekezleten elhangzott felszólalásának mellékletében.

²⁴ ORDASS 1987. 538.

részéről nem csak üres ígéretés volt, majd az Ordassal folytatott szeptemberi, rehabilitálással kapcsolatos tárgyalásokon derült ki igazán.

Ordass maga nem szívesen ment bele az egyezségbe, kifogásolta, hogy a pontok egyike sem tér ki Keken András és Kendeh György párhuzamos ügyére, valamint, hogy nem látja az egyház helyzetét attól megoldottnak, hogy őt magát rehabilitálják. Ennek ellenére Hanns Lilje és Lund-Quist kérésére elfogadta az ajánlatot.

A fenti egyezség feltehetőleg az ÁEH-t is megnyugtatta. Ahhoz képest, hogy a július 25-i találkozón Horváth még azt ígérte Ordassnak, hogy az állami rehabilitációra egy hónapon belül sor kerül, legközelebb csak szeptember 21-én hívták be Ordast az ÁEH-ba azzal, hogy két hetet még mindig várnia kell. Hogy ezután valóban meggyorsították a rehabilitációs eljárást, az a külföldi sajtótól²⁵ és a belső egyházi közvéleménytől²⁶ való félelmen kívül vélhetően részben annak is köszönhető, hogy Franklin Clark Fry, az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának (és az amerikai United Lutheran Church) elnöke az ÁEH-nak írt levelében türelmetlenkedett a késlekedés miatt.²⁷

Galvátető után

– Egyházi viták, újabb tárgyalások az ÁEH-val –

A galvátetői konferencia a hazai evangélikus egyházban is nagy visszhangot váltott ki. Az egyházi vezetők kezdetben inkább hallgattak a kérdésben, illetve megpróbálták elhíttetni, hogy „*nincs is Ordass ügy.*”²⁸ Ennek egyik bizonyítéka a Dezséry László által augusztus 24-ére összehívott országos esperesi konferencia, ahol különös módon az espereseken kívül fiatal lelkészek is részt vettek, akik az esperesek helyett is hozzászóltak a kérdéshez. Dezséry itt kifejtette, hogy az egyház, személy szerint pedig Vető Lajos püspök kezdeményezte Ordass

²⁵ A külföldi sajtó nagy hangon terjesztette Ordass várható rehabilitációjának hírért (vö. New York Times 1956. aug. 5. vagy 1956. szept. 28. illetve BÖRÖCZ 2012. 272.).

²⁶ Ld. később.

²⁷ ORDASS 1987. 539–540. Nem csak Franklin Fry volt türelmetlen a rehabilitálás ügymenetének lassúsága miatt. Vajta Vilmos 1956. szeptember 10-én Molnár Rudolf magyarországi evangélikus lelkésznek írt levelében kifejezi aggodalmát afelett, hogy az időhúzás esetleg Dezséryék malmára hajthatja a vizet (ld. Vajta Vilmos levele Molnár Rudolfnak, MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum 3. doboz, *Vilmos Vajta: Correspondence and Documents III., 1955–1959.*). Vajta Vilmos (1918–1998) evangélikus lelkész és a Lutheránus Világszövetség teológiai osztályának igazgatója volt (Bővebben ld. VAJTA 1990. 5–8., valamint REUSS 2010.).

²⁸ ORDASS 1985. 406.

Lajos rehabilitációs eljárását.²⁹ Ezek után beszámolt a Galyatetőre érkező külföldi egyházi vezetőkkel folytatott tárgyalások menetéről és végeredményéről. Ebben Ordasst összeférhetetlen, konok, tárgyalni képtelen embernek próbálta beállítani az esperesek és az ÁEH jelen lévő képviselői előtt.³⁰ Mindezen felül pedig kijelentette, hogy szó sem lehet arról, hogy Ordass a rehabilitálása után bármilyen tekintetben külön eljárásban részesüljön, el kell fogadnia az egyházban jelenleg fennálló helyzetet,³¹ az pedig végképp kizárt, hogy bárki mást Ordass köreiből (itt Keken Andrásra és Kendeh Györgyre utalt) szintén rehabilitáljanak. Dezséry szónoklatához hozzászólt Zay László, az egyházi sajtóosztály ügyvivő lelkésze is,³² és kétségbe vonta Ordass Lajos hazafi voltát, mert állítása szerint Ordass külföldi vízumkérelmet adott be.³³ Mindezek mellett azt is kifejti, hogy nem szerencsés, ha Ordass visszatér a szolgálatba, mert az általa képviselt nézetek régiek és rosszak, és csak zavart okoznának abban a harmóniában, amelyet az elmúlt 8 évben sikerült kialakítani az egyházban.³⁴ A legszélsőségesebb hozzászólása a magát „*haladó lelkésznek*” tartó Muncz Frigyesnek volt, aki Ordasst bűnbánatra és keresztény alázatra szólította fel, az Ordass ügyében közbenjáró Lutheránus Világszövetség tagjait pedig számító politikusoknak nevezte.³⁵

Bár az augusztus 24-i esperesi konferencia még elég erőteljesen az akkori egyházi vezetés félelmeit tükrözte Ordass rehabilitálásával és rehabilitálása utáni helyzetével

²⁹ Ezt a minden bizonnyal tudatos csúsztatást – hiszen valójában a rehabilitációt az állam kezdeményezte – Ordass később, szeptember 22-i találkozájukon, Dezséry szemére vetette, aki azzal háritotta el magáról a hazugságért a felelősséget, hogy őt is félretájékoztatták. Ld. ORDASS 1987. 554.

³⁰ EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel.

³¹ Azaz Dezséryt illetve az egész egyházvezetést legitimnek kellene elfogadnia.

³² MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 26.

³³ Ennek annyi a valóságalapja, hogy amikor Horváth János első ízben felkereste Ordasst még júniusban, a meghurcolt püspök felvetette annak az ötletét, hogy ha a rehabilitálása után a magyar állam felajánlaná neki, hogy kiköltözzön a családjával az országból, ez most nem ütközne olyan elvi akadályba, mint 1948-ban (amikor szintén felajánlották neki), mert ez nem tűnne megfutamodásnak, és emelt fővel távozhatna (ld. ORDASS 1987. 506.). Azt tehát egyértelműen megállapíthatjuk, hogy Ordass fejében megfordult a külföldre költözés gondolata, de ebből nem következik egyenesen az, hogy kétségbe vonhatjuk hazafias érzéseit. Ordass elsősorban és mindenekelőtt evangélikus lelkész volt, természetes tehát, hogy lelkészként akarta szolgálni egyházát és ezzel hazáját. Ehhez képest az elmúlt nyolc évben azt tapasztalta, hogy a magyarországi evangélikus egyháznak nincs szüksége rá. Lelkeszi hivatástudatából fakad tehát az, hogy ha már otthon nem hagyják szolgálni, akkor inkább kimegy külföldre, hogy ott legyen az egyház hasznos tagja.

³⁴ Ld. EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel.

³⁵ Ld. EOL DOLL 9. doboz, 9. tétel.

kapcsolatban, elmúltak azok az idők, amikor az ellenvéleménnyel rendelkezők nem mertek megszólalni. Ahogy a politikában³⁶ úgy az egyházban is egyre-másra erősödtek meg a rendszerkritikus hangok.

A szeptemberben esedékes lelkészkonferencia-sorozat alkalmain nagy viták alakultak ki. Ezek a konferenciák az elmúlt években a lelkészi kar állandó ideológiai nevelését célozták meg, ahol az állam érdekeit szervilisen kiszolgáló egyházvezetés hangoztatta az állam iránti hűség szükségességét, bibliai érveket is ennek a szolgálatába állítva. Az, hogy ezeken az alkalmakon a lelkészek önálló véleményyt fogalmazzanak meg vagy, esetleg vita alakuljon ki, mindeddig elképzelhetetlen volt. A konferenciákon Ordass Lajos ügyét is tárgyalva, az több lelkész, sokan közülük Ordass támogatói nyíltan kritizálták Dezséryt és társait az augusztus 24-i esperesi értekezleten elhangzottak miatt, és követelték Ordass mihamarabbi rehabilitációját, valamint egyházi szolgálatba való visszatérését. A felszólalásban élen járt Botta István, Scholz László, Schulek Tibor, Zászkaliczky Pál, Kendeh György és Keken András. Keken az első főtí konferenciára készített egy rendkívül részletes ismertetőt, amely Ordass rehabilitációs ügyének állomásait foglalta össze, mondván: objektív tükröt kell tartani a Dezséry-féle augusztus 24-i tájékoztató elé, *„amiről fel kell tételezni, hogy ami ezen elhangzott, az tekinthető az egyházi vezetőség hivatalos álláspontjának.”*³⁷ Ez az összefoglaló, minthogy hangvételében valóban tárgyilagos és pontos volt, alapul szolgált a későbbi konferenciákon kialakuló viták számára is.³⁸

Ám nem csak a lelkészek voltak elégedetlenek az egyházi vezetéssel. Dezséry László személye az ÁEH számára is egyre kellemetlenebb volt. Ez világosan kiderül Ordass és Horváth János fentebb már említett szeptember 21-i találkozójából.³⁹ Minthogy az államnak rendkívül fontos volt az, hogy a külföld előtt jó színben tüntesse fel magát, és azt a látszatot keltse, hogy Magyarországon valóban demokrácia van, ezért az ÁEH hosszú távon azzal tervezett, hogy a rendkívül rossz reputációjú Dezséry Lászlót leváltják, helyébe pedig a

³⁶ Ld. Petőfi Kör vitái.

³⁷ ORDASS 1998. 695.

³⁸ A lelkészkonferenciákról ld. részletesen BÖRÖCZ 2012. 292–299.

³⁹ Az állam azon szándékát, hogy Dezsérytől meg akarnak szabadulni, jelzi az is, hogy a szeptemberi, az egyház vezetőségével enyhén szólva elégedetlen hangulatú lelkészkonferenciákra Dezséryt is beküldték, kiteve őt ezzel a lelkészek dühének. A szeptember 11-i főtí lelkészkonferencián Dezséry előadást tartott *„Egyházunk mai feladatairól”* címmel. Az előadása után Dedinszky Gyula (Ordass későbbi vejének, ifj. Dedinszky Gyulának az apja) beszámolója alapján Dezséryre *„a vádak és szemrehányások özöne zúdult”,* a szünetben *„egyedül álldogált, senki sem csatlakozott hozzá a régi kiszolgálói közül sem.”* (Ld. BÖRÖCZ 2012. 293–294.)

széleskörű külföldi kapcsolatrendszerrel, befolyásos barátokkal és kül- és belföldön is nagy népszerűséggel rendelkező Ordassst helyezik. Ez persze nem feltétlenül jelenti azt, hogy az állam egyszeriben megbízott Ordassban és a rendszer hívének tartotta, egyserűn csak nem találtak más, megfelelőbb jelöltet. Horváthék eredeti terve az volt, hogy a személycserére valamikor 1957-ben, de még a Lutheránus Világszövetség⁴⁰ augusztusra tervezett minneapoliszi nagygyűlése előtt kerülne sor, minthogy ide már Ordassst akarták kiküldeni.⁴¹ Ezen a szeptember 21-i találkozón ismét szóba került Keken és Kendeh párhuzamos rehabilitálásának ügye. Horváth azt ígérte, hogy nem sokkal Ordass rehabilitációja után őket is visszahelyezik egyházi szolgálatukba, csak nem azon a helyen, ahol annak idején abba kellett hagyniuk.⁴² Ez utóbbi kijelentés előtt Ordass értetlenül állt, egyet nem értését kifejezésre is juttatta, mondván, hogy mindkét lelkésznek a törvényes szolgálati helye ott van, ahonnan 1950-ben kitették őket. Horváth erre azt válaszolta, hogy nem kelthetik azt a látszatot a külföld előtt, hogy csak akkor intézhető el egy ügy Magyarországon, ha abba a külföldiek is beleszólnak.⁴³

Az ÁEH-val való utolsó rehabilitálás előtti találkozón, október 2-án Horváth már engedékenyebbnek bizonyult Kekenék ügyében, és kifejezte, hogy szeretne leülni beszélgetni a lelkészekkel. Dezséryvel kapcsolatban pedig igen radikálisan fogalmazott: „*Föl akarom számolni a DCSV-t⁴⁴ és szeretnék rendet teremteni a sajtóosztályon.*”⁴⁵

⁴⁰ A Lutheránus Világszövetséget 1947-ben alapították a svédországi Lund városában. A szervezet célja, hogy a világ evangélikusságát összefogják a közös stratégián alapuló missziói szolgálatban, közösen ápolják az evangélikus teológiai örökséget, közös választ adjanak az ökumenikus kihívásokra és főképp segítsenek a rászorulókon, amire a második világháború után nagy szükség volt. Az LVSZ tisztviselőit az ötévente tartott nagygyűléseken választják meg. Minden nagygyűlést máshol, más országban tartanak. (A Lutheránus Világszövetség történetét ld. *Federation* 1997.)

⁴¹ „*Horváth: Mi a jövőt püspök úrral akarjuk megoldani. Csak most ezt nem tudjuk megcsinálni. Tetszik tudni arról, hogy jövőre Minneapolisban lesz a Lutheránus Világszövetség közgyűlése? Ordass: Tudom. Horváth: Oda püspök urat akarjuk kiküldeni. Dezséry oda nem mehet ki, ez egészen világos. Addig el akarjuk intézni, hogy Dezséry leváltása meglegyen.*” (Ld. ORDASS 1987. 551.)

⁴² Kendeh György Kelenföldön volt lelkész (helyére törvénytelenül Muncz Frigyeszt helyezték), Keken pedig a Deák téren.

⁴³ Ordass válasza: „*Ezt a választ én így értelmezem: A magyar kormány számára fontosabb, hogy egy kellemetlen látszatot elkerüljön, mint az, hogy az igazságot érvényre engedje jutni. Ezt én soha megérteni nem fogom!*” (Ld. ORDASS 1987. 549.)

⁴⁴ Dezséry-féle családi vállalat.

⁴⁵ Ld. ORDASS 1998. 722.

A fent taglalt két ÁEH-megbeszélés között Ordass találkozott Dezséryvel és Vető Lajossal is. Ordass kérésére Dezséry szeptember 24-én kereste fel őt Márvány utcai lakásán, ahol Ordass alaposan a szemére hányta az augusztusi esperesi értekezleten tanúsított viselkedését.

Vető Lajos egy nappal később, szeptember 25-én kereste fel Ordasst,⁴⁶ hogy a „jövőről” tárgyaljon vele, de Ordass kijelentette, hogy addig nem hajlandó vele tárgyalni a jövőről, amíg a múlt nincs tisztázva.

A rehabilitálás⁴⁷

1956. október 5-én végre megszületett a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának a határozata, amely szerint a „*deviza büntett miatt dr. Ordas (sic!) Lajos és társai ellen indított büntetőügyben*” meghozott ítélet Ordassra vonatkozó része „*törvénysértő*”, ezért Ordass Lajost bűncselekmény hiányában a vád alól felmenti.⁴⁸ Ordass a határozattal kapcsolatban jogos szarkazmussal jegyzi meg önéletrajzában, hogy „*még csak azt a benyomást sem kelti, hogy itt valóban az igazság jutott fényesen diadalra. Amint ugyanis 1948-ban a totális államhatalom vélt érdeke hozatta meg az igazságtalan ítéletet, parancsszóval, úgy most... ugyanennek a totális államhatalomnak a parancsa hozatta meg azt az ítéletet föloldó határozatot is.*”⁴⁹

Három nappal később, október 8-án ülésezett az Egyházegyetem Tanácsa (ma országos presbitérium), amely elvi határozatot hozott a rehabilitációs eljárások ügyrendjéről⁵⁰ (korábban ilyenre ugyanis nem volt szükség az egyházban) s ez alapján az egyház Egyetemes Törvényszéke még aznap meg is hozta az ítéletét, amelyben Ordasst minden vád alól fölmenti és megállapítja, hogy megilleti őt az erkölcsi és anyagi kártérítés.⁵¹ Ugyanezen a napon Ordass –ígéretéhez híven – ideiglenes jelleggel lemondott püspöki tisztéről,⁵² néhány nappal

⁴⁶Eredetileg Vető a titkárát küldte el Ordasshoz, hogy aznap délutánra berendelje magához, de Ordass közölte: „*Ha majd egyszer én akarok Vető Lajossal beszélni, akkor meg fogom kérdezni, hogy mikor mehetek el hozzá. Ha azonban ő akar velem beszélni, akkor ő jöjjön énhozzám. Nincs semmi félreértés?*” (Ld. ORDASS 1998. 718.)

⁴⁷ A rehabilitációk teljes szövegét ld. ORDASS 1987. 557–564. 44. lábjegyzet.

⁴⁸ Ld. ORDASS 1985. 412.

⁴⁹ Ld. ORDASS 1985. 413.

⁵⁰ EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. október. 8.

⁵¹ Ld. ORDASS 1985. 413.

⁵² A lemondó levelet ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1956., 1956. október 9.

később pedig valóban rehabilitálták Kendeh Györgyöt és Keken Andrást is, és mindkettejüket visszahelyezték az őket megillető parókiára.⁵³

A rehabilitálásokról az Evangélikus Élet 1956. október 14-i száma tudósított, és az állami és egyházi bíróság határozatának szövegét is közölte. Ugyanezen a napon tartott Ordass – nyolc év kihagyás után – istentiszteletet a budahegyvidéki kápolnában, ahol Máté evangéliuma 22. fejezetének 1–14. verséről prédikált, a „*Fölkínált kegyelem*”⁵⁴ címmel. Nem csak a kápolna telt meg hívekkel, hanem a kápolna körüli udvar is.⁵⁵

Ordass a forradalom napjaiban

Ordass 1956. október 24-én kezdte volna meg a tanítást a teológián. Két előadássorozatot is tartott volna – az egyiket „*A reformáció Észak-Európában*”, a másikat pedig „*Fejezetek a skandináv teológia történetéből*” címen⁵⁶ –, azonban a forradalom közbeszólt. A kommunista hatalmat mindaddig kiszolgáló egyházi vezetőség – tartva a forradalom dühétől – lemondott pozíciójáról. 1956. október 30-án Dezséry László nyújtotta be lemondását,⁵⁷ amelyben kijelenti, hogy átadja Ordassnak a Déli Egyházkerület vezetését, november 1-jén pedig Vető Lajos mondott le.⁵⁸ Így 1956. október 31-én Ordass ismét visszatérhetett a püspöki székbe.

Püspöki szolgálatát istentiszteleti szolgálattal kezdte: reformáció ünnepén, október 31-én nyolc év után először prédikált a Deák téri evangélikus templomban, amely – a két héttel korábbi budahegyvidéki kápolnához hasonlóan – zsúfolásig megtelt.⁵⁹

Magát a hivatalt november 1-jén vette át, s minthogy eddigre már Vető is benyújtotta lemondását, Ordass vette kézbe az egyházi elnöki tisztséget is. Ezáltal nem pusztán saját egyházkerületének, hanem az egész evangélikus egyháznak az ügyei szakadtak a nyakába.

⁵³ Horváth János ÁEH elnök már október 6-i keltezéssel levélben utasította a piliscsabai tanácselnököt, hogy mivel „*Kende* [sic!] *Györgyöt*” rehabilitálták, visszaköltözik Kelenföldre, ezért az eddig Kendeh számára kiutalt földet a tanácselnök vegye át (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50635 K 4/C., 221/1956.).

⁵⁴ A prédikáció szövegét az Evangélikus Élet 1956. okt. 21-i száma teljes egészében lehozta.

⁵⁵ TERRAY 1990. 148.

⁵⁶ A forradalom alatt történt evangélikus egyházi eseményekről – és az elmaradt kurzusairól a teológián – Ordass egy Vajta Vilmosnak 1956. november 9. és 10-i keltezésű levelében számol be. (Ld. *Ordass-levél* 2014.)

⁵⁷ A lemondás szövegét ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030-Ezerkilencszázötvenhat, 30.

⁵⁸ A lemondás szövegét ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030-Ezerkilencszázötvenhat, 31.

⁵⁹ Az erről írt beszámolót ld. Evangélikus Élet 1956. nov. 4.

Egyik első hivatalos teendője volt az október 30-án fogságából kiszabadult Mindszenty József hercegprímás meglátogatása. Egy évvel később ezt a látogatást Ordass ellenfelei érvként használták arra, hogy Ordassnak az állam iránti hűségét megkérdőjelezzék. Pedig a vizit – Ordass bevallása szerint – nem tartott tovább néhány percnél, s ráadásul Ordass csak azért ment el az érsekhez, mert előzőleg Várady Lajos, egy a kommunista rendszert hűségesen kiszolgáló lelkész, aki „*zavaros körülmények között ült be a budavári evangélikus lelkészi állásba, sőt még az esperesi tisztséget is megkaparintotta magának*”,⁶⁰ már tett egy tisztelgő látogatást Mindszenty-nél és azt a hírt szállította Ordassnak, hogy „*a hercegprímás szinte várja*”⁶¹ Ordass látogatását.

November 2-án, a Magyar Rádió kérésére Ordass rádiószózatban méltatta a magyar ifjúság érdemeit, valamint a megbékélés érdekében az újjáépítés fontosságára hívta föl a figyelmet. A külföldi testvéreket pedig arra kérte, segítsenek egyrészt Magyarországon kinyilatkoztatott függetlensége elismerésében,⁶² másrészt járuljanak hozzá ők is az újjáépítéshez.⁶³

Még aznap – persze valószínűleg nem a rádiószózat hatására – Bécsből segélyszállítmány érkezett Budapestre.⁶⁴ A szállítmány szétosztására – amelyre Kende György kapott megbízást – a november 4-i szovjet támadás miatt már nem kerülhetett sor.

November 3-ára „*tekintettel arra, hogy a helyzet miatt lehetetlen volt az egyház törvényes szerveinek összehívása (kerületi presbitériumok és egyetemes presbitérium) viszont több ügy elintézésre várt, ... elhatároztam, hogy egy, az egyházi törvényeinkben ugyan meg nem határozott, de mégis szükséges testületet összehívjak hivatalomba.*”⁶⁵ E gyűlést⁶⁶ később, amikor Ordass leváltása ismét aktuálissá vált, ellenfelei érvként használták föl arra, hogy rásüssék a törvénytelenység és a jobboldali klikkesedés vádját. A gyűlés valóban nem tekinthető szabályosnak, de abban a rendkívüli helyzetben erre nem is volt mód, mihelyt azonban az országban többé-kevésbé helyreállt a rend, az itt született döntéseket a törvényes testületek, szabályos keretek között is jóváhagyták.

⁶⁰ ORDASS 1987. 575.

⁶¹ ORDASS 1987. 575.

⁶² November 1-jén Nagy Imre bejelentette Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépését.

⁶³ A rádiószózat teljes szövegét ld.: ORDASS 1987. 577–578.

⁶⁴ A szállítmány kísérői között ott volt Szépfalusi István bécsi magyar evangélikus lelkész is. (ld. *Ordass-levél* 2014. 51.).

⁶⁵ *Ordass-levél* 2014. 50.

⁶⁶ A gyűlésről készült jegyzőkönyvet ld. EOL Ordass-dokumentumgyűjtemény, 1953–1957. 3. doboz.

Érdeemes egy kicsit elidőznünk a gyűlésen résztvevők névsoránál. A Göttche Ervin egyetemes ügyész vezette jegyzőkönyv szerint összesen húszan voltak jelen:⁶⁷ Bácsi Sándor győri lelkész (bár Vető Lajos püspökhelyettese volt, az őszi lelkészkonferenciákon ő is aktívan tiltakozott Dezséry-Vető-féle agresszív egyházvezetéssel szemben),⁶⁸ Borostyánkőy László korábbi Dunáninneri kerületi ügyész, 1957-től kelenföldi felügyelő (1950-ben aláírt egy petíciót, amelyben a törvénytelenések ellen tiltakozik),⁶⁹ Botta István kelenföldi másodlelkész,⁷⁰ Danhauser László budahegyvidéki lelkész (1957-ben a Budai egyházmegye esperese lesz, Ordass eltávolítása után Bakonycsernyére száműzik, családjától elszakítják), Göttche Ervin egyetemes ügyész, Hernády Nándor apostagi lelkész (1953-ig a Déli kerület kerületi lelkésze volt, amely pozíciójából az ÁEH utasítására Dezséry eltávolította),⁷¹ Karner Károly teológiai tanár (decembertől a teológia prodékánja),⁷² Keken András, Kendeh György, Lehel László nyugdíjintézeti ügyvivő lelkész (decemberben Párizsba emigrál),⁷³ Nagy Gyula teológiai tanár (1957 szeptemberétől a teológia dékánja),⁷⁴ Pröhle Károly teológiai tanár,⁷⁵ Rohály Mihály békéscsabai lelkész⁷⁶ (1950-ben Borostyánkőyhez hasonlóan ő is aláírta a petíciót), Scholz László,⁷⁷ Schulek Tibor,⁷⁸ Súlyom Jenő teológiai tanár (Ordass 1958. évi leváltásával egyidőben kényszernyugdíjazták),⁷⁹ Szabó József egykori Dunáninneri püspök,⁸⁰ Túróczy Zoltán egykori Dunántúli püspök,⁸¹ Wiczian Dezső teológiai tanár (Súlyomhoz hasonlóan 1958-ban őt is kényszernyugdíjazták),⁸² és persze természetesen az ülést összehívó Ordass Lajos. Ordasst, abban a kérdésben, hogy kit hívjon meg, két fontos szempont

⁶⁷ Ordass önéletrajzában kb. ötven főre emlékszik, de amikor életrajzát írta, nem volt birtokában a jegyzőkönyv (ORDASS 1987. 581–582.)

⁶⁸ Ordass 1987. 547.

⁶⁹ Ordass 1987. 494.

⁷⁰ Ld. 10. o.

⁷¹ EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. december 11.

⁷² EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. december 11.

⁷³ ORDASS 1987. 659.

⁷⁴ ISÓ 2014. 52.

⁷⁵ ISÓ 2014. 47.

⁷⁶ Napló 1957. január 2.

⁷⁷ Ld. 10. o.

⁷⁸ Ld. 10. o., illetve ISÓ 2014. 46.

⁷⁹ ORDASS 1987. 978.

⁸⁰ Ld. 11. lábjegyzet, illetve ISÓ 2014. 52.

⁸¹ Ld. 11. lábjegyzet.

⁸² ORDASS 1987. 978. illetve ISÓ 2014. 53.

vezérelte.⁸³ Az első igencsak triviális szempont az volt, hogy ki az, aki elérhető. A forradalom miatt a közlekedés még nem állt helyre, ezért csak olyanokat lehetett meghívni, akik Budapesten tartózkodtak. A másik, fontosabb szempont, hogy azok, akik az elmúlt nyolc évben „*az egyházra nézve káros politikai tevékenységet fejtettek ki*”,⁸⁴ ne legyenek jelen. S valóban, a névsorból tényleg azt láthatjuk, hogy a jelenlévők valami módon mind Ordass köréhez tartoztak vagy inkább tartoztak Ordass (vagyis az egyház függetlenségének és törvényességének helyreállítását kívánók) köréhez, mint a korábbi egyházvezetéséhez. Bár többen voltak közülük, akiket Ordass 1958-as végleges félreállítása után az állambiztonságnak sikerült megtörnie (például: Nagy Gyulát, Keken Andrást, Pröhle Károlyt), Göttche Ervin pedig ügyészként ugyanolyan hűségesen kiszolgálta az 1957 ősztől kezdődő baloldali visszarendeződést, mint most az Ordass-féle megújulást, a többségük mégis Ordassal együtt, vagy röviddel utána indexre került, Budapestről vidékre helyezték őket és az egyházi közéletbe többé nem engedtek nekik beleszólást.⁸⁵ A következőkben azt is láthatjuk, hogy az Ordass vezetése által újjászerveződő egyház kulcspozícióiba elsősorban az itt megjelentek kerülnek majd.

Az ülés elején Ordass fölvázolja az általa legfontosabbnak tartott, intézkedésre váró tennivalók listáját. Ennek alapján tárgyaltak mindenekelőtt az eddig megtörtént és a további szükséges személyi változásokról.

Az Északi Egyházkerületnek – Vető lemondása óta – nem volt püspöke. S bár az egyházi törvények szerint e tisztség csak választás útján tölthető be, választásra a rendkívüli helyzet miatt nem volt mód. Mivel pedig az egyházkerület ügyeit mindenképpen irányítani kellett, a november 3-i gyűlés egyik legfontosabb feladata volt, hogy ideiglenesen Túróczy Zoltánt kérje meg az északi kerület irányítására. Hasonlóan megüresedett az egyetemes főtitkári tisztség is, ahonnan Grünvalszky Károly⁸⁶ még a forradalom előtt, október 19-én lemondott.⁸⁷ E feladat ellátására ideiglenesen Göttche Ervin egyetemes ügyészt kérték föl.

⁸³ ORDASS 1987. 581.

⁸⁴ ORDASS 1987. 581.

⁸⁵ Erre vonatkozóan ld. ORDASS 1987 977–998. és KERTÉSZ 2014. 226–232.

⁸⁶ Kutatásaim alapján erős feltételezésem, hogy Grünvalszky „Karcsi” fedőnéven később beépült az állambiztonság III/III-as főcsoportfőnökségébe. Találtam ugyanis egy 1957. december 27-i ügynöki jelentést, amelyben „Karcsi” egy Szabó József és Grünvalszky Károly között lefolytatott négy szemközti beszélgetésről számol be, amelyben Szabót igen negatívan jellemezte, míg Grünvalszkyt a békesség híveként. Ebből logikusan következik, hogy Grünvalszky és „Karcsi” egy és ugyanazon személy. (Ld. ÁBTL 3.1.5. O-13599/2. 20. lap, „a” oldal.)

⁸⁷ . MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50635 K 4/C. 245/1956.

A gyűlés döntést hozott arról is, hogy Mihályfi Ernő egyetemes és Darvas József Déli kerületi felügyelőt – minthogy pozíciójukba törvénytelenül kerültek – kéri föl a lemondásra. Mihályfi nem sokkal később – szóban – le is mondott,⁸⁸ Darvas azonban erre csak ígéretet tett. Hasonlóan lemondásra szólították föl az egyházmegyéek espereseit is, annak érdekében, hogy a többükkel kapcsolatos, az őszi lelkészkonferenciákon nyilvánvalóvá vált bizalomvesztést megoldják azáltal, hogy törvényes választások során, az egyházmegyéek bizalmából kerülhessenek a megyék élére (természetesen azzal a kitéttel, hogy a választásokon az eddigi esperesek is indulhatnak).

Stratégiai szempontból kulcskérdés volt továbbá az egyházi média: a Sajtóosztály irányítása. Jóllehet egyházi elnökként ez Ordass feladata lett volna, mégis, számtalan más teendője miatt ezt a szolgálatot nem tudta elvállalni, s ezért a gyűlés Botta István lelkészt kérte föl az ideiglenes vezetésre. Hasonlóan ideiglenes jelleggel Keken András vállalta el az Evangélikus Egyház hetilapjának, az Evangélikus Életnek a szerkesztését.

Megbízta továbbá egy háromtagú bizottságot (benne Danhauser László, Sólyom Jenő és Sulyok Imre, utóbbi az óbudai gyülekezet kántora volt), akiknek az volt a feladatuk, hogy a rend helyreállta után, mire az iskolákban az oktatás ismét megindul, megszervezik az iskolai hittan oktatását illetve a cserkészetet.

Ezen az ülésen bízták meg Kendeh Györgyöt a külföldi segélyszállítmányok szétosztásával (ld. fentebb), illetve tárgyaltak az egyház pénzügyeiről is. Úgy döntöttek, hogy mostantól bármilyen átutalást csak Ordass ellenjegyzésével lehet fogadosítani, elkerülve ezzel a korábbi évekre jellemző pénzügyi visszaéléseket, továbbá teljes számvizsgálat elrendeléséről is határoztak az egyházegyetem anyagi ügyleteinek rendbetétele végett.

Az állam és az egyház viszonyának árnyalása miatt szükséges megemlíteni a november 3-i gyűlés további két fontos pontját. Az egyik, hogy az összegyűlték kinyilvánították politikamentességüket és elhatárolódtak attól, hogy az egyház bármilyen módon is részt vegyen a politikában, vagy az egyház bármely tagját politizálni küldje. Egyértelműen érezhető tehát, hogy az Ordass-féle egyházi irányvonal szakítani kívánt a korábbi, a kommunistákat a napi politika szintjén is kiszolgáló egyházpolitikával, valamint nem tartotta kívánatosnak, hogy az egyházban tisztséget betöltő személyek valamely politikai párt színeiben fölvonuljanak.⁸⁹ A másik fontos pont, hogy a gyűlés tagjai úgy értesültek, hogy az ÁEH elnöke, Horváth János a forradalom alatt fogságba esett és jelenleg is fogságban van.

⁸⁸ Napló 1957. november 26.

⁸⁹ Eddigre ugyanis már helyreállt a többpártrendszer.

Noha kutatásaim során Horváth fogságának tényéről nem sikerült meggyőződnöm, mégis a gyűlés tagjai a híreket egyértelműen komolyan vették, s kijelentették, hogy Horváthot mindenképp megpróbálják megvédeni a „népítélettől”, családjával pedig fölveszik a kapcsolatot és segélyben részesítik. Ordass még azt is fontosnak tartotta, hogy a gyűlés felé kinyilvánítsa azon meggyőződését, hogy „*nagyon tisztességes, rendes ember Horváth János és ő nem hiszi el azt, amit a lemondott két püspök Horváthról neki mondott, mintha a két volt püspököt több dologra akarta volna kényszeríteni. Azoknak a tárgyalásoknak alkalmával, amiket ő személyesen folytatott Horváth Jánossal, mindig az volt a véleménye, hogy rendes, szótartó ember.*”⁹⁰ Ordass Lajos bizalma Horváth János felé tehát ekkor még egyértelműen töretlen, s amikor november második felében Horváthtal – immár püspökként – ismét megkezdte a tárgyalásokat, egyeztetéseket, ez alapján a bizalom alapján indíthatta el a közös munkát.

A november 3-án lefolytatott gyűlés tehát – bár nem tekinthető formálisnak mégis – rendkívüli jelentőséggel bírt: itt ezzel indította el Ordass az evangélikus egyházat a megújulás útján, s az itt megindított program mentén fogja azt folytatni. S minthogy a gyűlés a döntéseit külső (állami) nyomás és elvárások nélkül, szabadon hozta meg, ezért igen fontos viszonyítási pontként tekinthetünk rá a későbbi – immár formális és szabályos – egyházi fórumok döntései kapcsán.

November 4-én, a szovjet csapatok Budapestre való bevonulásával egy időre lehetetlenné vált bármiféle kommunikáció a fővároson belül, így az egyház ügyeinek intézését is félbe kellett szakítani, a november 3-i gyűlés döntéseit pedig épp ezért nem lehetett (egyelőre) végrehajtani.

Az egyház újjászervezése

Első tanácskozások Horváth Jánossal

Az ország helyzetének valamelyes stabilizálódása után, mihamarabb a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Kádár Jánossal az élen, a szovjet tankoknak köszönhetően többé-kevésbé megszilárdította a helyzetét, az állam képviselői ismét kopogtattak Ordass hivatalának ajtaján.

Horváth János, az Egyházügyi Hivatal vezetője először november 26-án kereste föl Ordasst, hogy az egyház helyzetéről és jövőjéről beszéljessenek.⁹¹

⁹⁰ EOL Ordass-dokumentumgyűjtemény, 1953–1957. 3. doboz.

⁹¹ Ld. Napló 1956. nov. 26.

Ordass itt beszámolt az eddigi intézkedésekről, az egyház helyzetének alakulásáról, a megesett személyi változásokról (Dezséry, Vető és Mihályfi lemondásáról, Darvas József szándékolt lemondatásáról, Túróczy Zoltán újbóli szolgálatba lépéséről). Ezeket Horváth zokszó nélkül tudomásul vette (bár óvatosan puhatolózott arról, hogy vajon Vető nem térhetne-e vissza a püspöki székre, de Ordass határozott tagadó válaszára elállt a kérdés firtatásától), sőt ígéretet tett arra, hogy az állam a jövőben nem fog beleszólni az egyház olyan belügyeibe, mint például a hitoktatás, illetve kijelentette, hogy a jövőben a gyerekeket nem kell külön a hittanra beíratni, hanem bárki részt vehet a hitoktató által tartott hittanórán. Ordass még a november 3-i gyűlésen kijelentette, hogy vissza fogja kérni a fasori és a Deák téri gimnáziumokat az államtól. Most, az első adandó alkalommal ennek a kérdését szóba is hozta Horváth előtt, aki válaszában lehetségesnek tartotta az iskolák visszaszolgáltatását (ez persze nem történt meg). Végül szó esett a Lutheránus Világszövetség augusztusban esedékes minneapolisi nagygyűlése magyar részről küldendő, Ordass által vezetett delegációjának összetételéről is.⁹² Horváth ekkor kijelentette, hogy „*a delegáció összeállítása tisztán az egyház ügye*”⁹³ s azok kapnak majd kiutazási engedélyt, akiket Ordass erre javasol.

Ez az engedékenységgel nem tartott túl sokáig. A Horváthtal való következő tárgyalásra december 7-én került sor. Bár ez a tárgyalás is igen pozitív hangvételben zajlott, s alapvetően az állam részéről továbbra is az engedékenységgel volt jellemző, mégis, amikor Ordass a minneapolis-i delegáció tervezett listáját Horváth elé terjesztette, Horváth – korábbi ígéretétől eltérően – két nevet is kifogásolt rajta: Pröhle Károlyét és Schulek Tiborét.⁹⁴ Ezen a megbeszélésen szóba került továbbá Túróczy Zoltán rehabilitálásának kérdése. Túróczy ugyanis csak abban az esetben volt hajlandó vállalni az Északi egyházkerület püspöki szolgálatát, ha az őt ért méltánytalanságokért (1952-es lemondatásáért) jóvátételt kap. Horváth nemcsak, hogy ezt vállalta, hanem még aznap délelőtt behívták Túróczyt az Egyházügyi

⁹² Carl E. Lund-Quist, az LVSZ főtitkára még október 18-án levelet küldött az akkor egyházvezetésnek, amelyben kéri őket, hogy mihamarabb nevezze meg a Magyarországi Evangélikus Egyház, hogy kiket szándékoznak delegálni a nagygyűlésre. (Ld. EOL Ordass-dokumentumgyűjtemény, 1953–1957. 3. doboz.)

⁹³ Napló 1956. nov. 27.

⁹⁴ Bár sem Ordass naplójából, sem önéletrajzából nem derül ki, hogy mi volt Horváth kifogása velük kapcsolatban, Schulek esetében mégis arra következtethetünk, hogy valószínűleg a szeptemberi lelkészkonferenciákon való túllontúl aktív – ellenzéki – részvétele lehetett az indok. Pröhlelével kapcsolatban viszont még inkább a homályban tapogatózunk. Ugyan Pröhle írt egy cikket az Evangélikus Élet 1956. november 4-i forradalmi számában, de itt mindössze arról számol be, hogy Ordass újra átvette a püspöki hivatalt, míg például Keken András, akit Horváth maga javasolt delegátusnak, „*Együtt az ország népével!*” címmel írt cikket az Evangélikus Élet ugyanazon számába. (Ld. ISÓ 2014. 48–49.)

Hivatalba, ahol Horváth „sok keresztyént megszégyenítő nyíltsággal”⁹⁵ kért bocsánatot tőle s biztosította őt az állam támogatásáról. A tárgyalásnak még egy fontosabb témáját érdemes kiemelni: Ordass bejelentette Horváthnak, hogy a következő héten az egyházegyetem, továbbá a Déli és az Északi kerület presbitéri ülést valamint az Országos Lelkészegyesület értekezletet fog tartani, s örömmel konstataulta naplójában, hogy „*Horváth nem igényelte az ezeken a gyűléseken való részvételt. Ez úgy látszik arra mutat, hogy egyházunk szabadságát teljesen tiszteletben tartják állami részről.*”⁹⁶

Országos és kerületi ülések

1956. december 11-én került sor a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Tanácsának (egyetemes presbitérium) összehívására.⁹⁷ Ennek az ülésnek azért van nagy jelentősége, mert a november 3-i értekezletnek a döntéseit vette tudomásul, erősítette meg (többek között azt, hogy az Északi Kerület élére ideiglenesen Túróczy Zoltán állt), immár törvényes keretek között.⁹⁸

Eltörölték továbbá az elmúlt éveknek a diktatúra jegyében hozott egyházi rendelkezéseit, jogszabályait, például azt a szabályt, miszerint nyugalmazott lelkész csak püspöki engedéllyel prédikálhat, a Teológiai Akadémián pedig helyreállították azt a korábbi rendet, miszerint a dékánt egy tanévre a tanári kar választja a saját maga köréből. Ezt azért vezették be, mert a Rákosi-korban az állam részéről Pálfy Miklóst oktrojálták több évre a teológia élére. Minthogy Pálfy még november 27-én⁹⁹ lemondott, a teológia új dékánt és prodekánt választott Wiczián Dezső és Karner Károly személyében,¹⁰⁰ amelyet az egyetemes presbitérium is tudomásul vett.

⁹⁵ Napló 1957. dec. 7.

⁹⁶ Napló 1957. dec. 7.

⁹⁷ Az ülés jegyzőkönyvét ld. EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. december 11.

⁹⁸ Érdekességként érdemes idézni Káldy Zoltán tolna-baranyai esperesnek és egyetemes presbiternek a fölszólalását, hiszen 1958-ban, Ordass Lajos újbóli eltávolítása után ő került a Déli Egyházkerület püspöki székébe, s az azt követő közel három évtizedet pedig Káldy-korként fémjelzik: „*Káldy Zoltán örömét fejezi ki, hogy az egyház ügyeit Ordass és Túróczy püspökök vezetik, teljes bizalommal viseltetik irántuk.*” (ld. EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1956., 1956. december 11. 3. o.)

⁹⁹ Napló 1957. nov. 27.

¹⁰⁰ Ld. november 3-i értekezlet.

Napirendre vették az elmúlt években az egyházban méltatlanul meghurcolt, félreállított lelkészek, egyházi személyek ügyeit is. Egyházi közérdekből¹⁰¹ tárgyalták a Túróczy Zoltán, Szabó József püspököket, valamint Radvánszky Albert korábbi egyetemes felügyelőt,¹⁰² ért korábbi méltánytalanságokat s mindhármut rehabilitálták. Négy lekeszt kérelmekre teljes erkölcsi rehabilitációban részesítettek, két lelkész esetében rehabilitációs eljárást rendeltek el, négy esetben pedig vagy elhalasztották a döntést egyéb vizsgálatok lefolytatásáig, vagy jogsérelem hiányában nem látták szükségét a rehabilitációnak.

Végül – több kisebb jelentőségű ügy mellett – a presbiteri ülés megszavazta az Ordass Lajos által beterjesztett, Horváth János által módosított minneapolis delegáció¹⁰³ tagjait.

Másnap, december 12-én tartotta ülését mind a Déli, mind az Északi Egyházkerület presbitériuma.¹⁰⁴ Az Déli kerületi gyűlés legfőbb napirendi pontja Dezséry László lemondása volt, s az abból fakadó következmények, hogy ti. Ordass vette át az egyházkerület vezetését. Ezt, bár a kerületi presbitérium Dezséry László mindaddig elkötelezett híveiből állt össze, az ülés tudomásul vette. Ordass Dezséry híveinek viselkedéséről így vall naplójában: *„Meglepett, hogy mennyire részvétlenek voltak ezek a volt barátai. Az volt az érzésem, hogy több hűséget tanúsíthattak volna irányában. És jobban esett volna, ha az irányomban kifejezett lojalitás mérsékeltebb lett volna.”*¹⁰⁵

Az Északi Kerület presbitériumi ülésén a délihez hasonlóan a legfontosabb napirendi pont a személyi változások bejelentése volt s ennek kapcsán Vető Lajos lemondólevelének fölolvása. Minthogy az északiaknak nem volt választott, csak megbízott püspökük, ezért a gyűlés kitűzte, hogy következő év január 8-áig kell a gyülekezeteknek szavazatukat postára adniuk, a szavazatok összeszámlálására pedig január 19-én kerül majd sor. Kinyilvánították, hogy az egyházmegyei tisztújítás (vagyis az esperesek lemondása) az új püspök beiktatása

¹⁰¹ Rehabilitációs eljárást kétféle módon lehetett indítani: fontos egyházi közérdekből (vagyis hivatalból), illetve egyéni kérelemre. Rehabilitálni is kétféleképpen lehetett: aki ellen fegyelmi eljárás során született igazságtalan döntés, azt csak külön eljárás keretében lehetett rehabilitálni, aki ellen nem volt eljárás, csak méltánytalanság, azt maga a presbitérium is rehabilitálhatta.

¹⁰² Ordassal együtt fogták perbe 1948-ban, s emiatt egyetemes felügyelői pozíciójáról lemondani kényszerült.

¹⁰³ Ezek a tagok Ordass Lajos vezetése mellett: Keken András és Hafenschér Károly Deák téri lelkészek, Wiczian Dezső teológiai dékán, Nagy Gyula teológiai tanár, Szabó József balassagyarmati lelkész és egykori püspök. (ISÓ 2014. 49–53.)

¹⁰⁴ A jegyzőkönyveket ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1956., 1956. december 12. és EOL III/2. Északi Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Északi Kerületi Tanácsülések 1952–1963. 1956. december 12.

¹⁰⁵ Ld. Napló 1956. dec. 12.

után, februárban lesz esedékes, amelyet követhet – az immár legitim esperesek irányításával – az egyes egyházközségek felső beavatkozással történt lelkészválasztásainak fölülvizsgálata is.

December 13-án az Országos Lelkészegyesület értekezlete volt napirenden. Ez az előzőekkel ellentétben nem közügyeket tárgyalt meg, hanem lelki együttlét volt, amelyet Scholz László elnök vezetett. Scholz az ülésen a lelkészeket generális bűnbánatra szólította föl. Ennek gondolatát már a november 3-i gyűlésen is fölvetette, s most megpróbálta megvalósítani. Alapvetően az volt a szempontja, hogy mivel az elmúlt időszakban alig voltak néhányan, akik vállalták Krisztus keresztjét, minden lelkész töredelmesen vallja meg bűnét, hogy a bűnvallást követő bűnbocsánattal megindulhasson az egyház lelki megújulása.¹⁰⁶ Ordass ezt a gyűlést is sikernek könyvelte el, bár azért Scholz Lászlónak az Ordasst köszöntő beszédét méltató lelkészekkel kapcsolatban a naplójában megjegyezte, hogy *„bántóbb volt a lelkészek lelkes éljenzése és tapsa. Nem zárhattam ki lelkemből annak az emléket, hogy 1948-ban ilyenféleképpen tapsolt nekem és éljenzett engem a lelkészegyesület akkori népes gyűlése és utána néhány hónap múlva teljesen elhagyott.”*¹⁰⁷

Láthattuk tehát, hogy a harcok elültével az evangélikus egyházban megindulhatott – a november 3-án meghatározott irányelvek mentén – a szabad megújulás, amely ellen az állam sem próbált még akadályokat támasztani: szinte teljes egészében (a minneapolis-i küldöttség összeállítását leszámítva) Ordassra bízta az egyház szervezését (s rajta keresztül azokra, akikben Ordass megbízott). Az újjászervezés elemeinek három fontos sarokpontját érdemes kiemelni. Az első az arra való törekvés volt, hogy az egyház tisztviselő karát s egyáltalában az egyház működését törvényessé tegyék. Ehhez teljes, fentről lefelé történő szabályszerű tisztújításra volt szükség. Kezdődött az egyház legfelsőbb vezetőinek (baloldali püspökök lemondása, egyetemes és kerületi felügyelők lemondásra való fölszólítása,¹⁰⁸ Ordass, mint törvényes püspök visszatérése, Túróczy megválasztása) és a stratégiai fontosságú pozíciók (pl. Sajtóosztály) vezetőinek cseréjével, majd folytatódott az

¹⁰⁶ A lelkészgyűlés hatására 1956 és 1957 fordulóján született három anonim irat, amelyek mindegyike valami módon a Scholz László által fölvetett lelki megújulásra és generális bűnbánatra reagál. Érdekeség, hogy az egyik kíméletlenül háttérbe szorítaná a korábbi, a kommunista rendszert kiszolgáló tisztségviselőket, a másik épp ellenkezőleg a generális bűnbánat gondolatán gúnyolódik alpári stílusban, a harmadik pedig megpróbál középutas lenni és kifejti, hogy bár tényleg voltak az elmúlt rendszerben hibák, de azért jó dolgok is. Minthogy az írók nem merték a nevüket vállalni egyik írományhoz sem, egyiket sem lehetett az egyház megújítása során túlságosan komolyan venni (az anonim levelek részletezését ld. BÖRÖCZ 2012. 338–342.)

¹⁰⁷ Ld. Napló 1956. dec. 13.

¹⁰⁸ Közülük egyedül Darvas József Déli kerületi felügyelőt nem sikerült lemondásra bírni.

egyházmegyei tisztviselői kar lemondásra való felszólítása után az egyházmegyei választásokkal, s miután az esperesi kar is legitimmé vált, kezdődhetett a törvényesítés egyházközségi szinten. A megújulás második és harmadik fontos sarokpontja az elmúlt évek törvénytelenégeinek jóvátétele, a rehabilitációk voltak; illetve az egyházi élet – s benne legfontosabb elemként a hitoktatás – mihamarabbi megindítása az állam által garantálni vélt szabadabb légkörben.

Ordass Lajos 1956. december 20-án írt, az elmúlt hónapok eseményeiről beszámoló püspöki körlevelében¹⁰⁹ a fenti eredmények, a megújulás megindulásának sikeressége folytán még bizakodva, és reménykedve tekintett a jövő, az 1957-es év felé.

Tovább az egyházi megújulás útján

Ordass következő, 1957. február 14-i püspöki körleveléből¹¹⁰ már arról értesülhetünk, hogy az Északi Egyházkerület püspökéül megválasztotta Túróczy Zoltánt, a kerület felügyelője Mády Zoltán lett, beiktatásukat pedig maga Ordass Lajos végezte 1957. február 6-án a budavári evangélikus templomban az Északi Egyházkerület közgyűlése keretében.¹¹¹ Ugyanebben a körlevélben jelentette be Ordass azt a szándékát is, hogy végig szeretné látogatni kerületének egyházmegyei lelkeszi munkaközösségeket, hogy találkozhasson (megismerkedhessen) a lelkészekkel. Többségükre február legvégén illetve március elején kerített sort.¹¹² Emellett Ordass arra is törekedett a tavasz folyamán, hogy lehetőleg minél több gyülekezetet végiglátogasson, a gyülekezetek pedig tömegével hívták őt magukhoz szolgálatra.¹¹³

Szépen lassan zajlottak az egyházmegyei tisztújítások is. Ebben az Északi Egyházkerület járt az élen, ahol már januárban megindultak a választások. A nyolc

¹⁰⁹ Ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, A Déli Egyházkerület püspöki körlevelei 1952–1957. 1956. december 20.

¹¹⁰ EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, A Déli Egyházkerület püspöki körlevelei 1952–1957. 1957. február 14.

¹¹¹ A közgyűlés jegyzőkönyvét ld. EOL III/2. Északi Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Északi Kerületi Közgyűlések 1955–1958. 1957. február 6.

¹¹² Vö. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, A Déli Egyházkerület püspöki körlevelei 1952–1957. 1957. február 14. és Napló 1957. jan. 9., febr. 27., 28., márc. 7., 8. Ordass a megyelátogatásokról így vall: „*Van reménységem, arra, hogy az a szörnyű ellenségeskedés, mely papjaink között megmutatkozott az utóbbi években, talán megszüntethető*” Napló 1957. márc. 1.

¹¹³ Vö. BÖRÖCZ 2012. 366. és Napló 1957. márc. 10., 17., 25., ápr. 11., 15., 26., 27., 28., máj. 2., 6., 14.

egyházmegyéből ötben újraválasztották a korábbi esperest,¹¹⁴ háromban pedig váltás történt.¹¹⁵ A Déli kerületi választások egészen októberig elhúzódtak,¹¹⁶ itt azonban egy esetet kivéve, mindenütt újraválasztották az előző esperest.¹¹⁷ Láthatjuk tehát, hogy az összes egyházmegyének mindössze az egynegyedében történt tényleges személyi változás, ami azt jelzi, hogy az Ordass-Túróczy-féle egyházvezetésnek egyáltalán nem állt szándékában az elmúlt időszak vezetőit félreállítani, sőt épp az ellenkezője történt: azáltal, hogy kényszer és külső nyomás nélkül választották újra a régi espereseket, megerősítették őket pozíciójukban, vagyis helyreállított az egyházi középvezetők iránti bizalom. Azt, hogy Ordass elégedetlen volt-e a megyei választások eredményeivel, természetesen nem tudhatjuk, de mindenestre naplójában – amelyben mindig föl szokta jegyezni, ha valami az elképzelései ellenére alakul – ilyen elégedetlenségre nem találunk utalást.

Az egyház belső törvényességének helyreállításában egyfajta záróaktusnak tekinthető a Déli Kerület és az egyházegyetem 2-2 nyári gyűlése. A Déli Egyházkerület június 25-én tartotta következő, december óta első presbiteri ülését, amelynek fő témája a másnapi tisztújító közgyűlés előkészítése volt. Bár alapvetően megállapítható, hogy a presbitérium azokat fogadta el az egyes tisztségekbe jelöltekül, akiket az elnökség előterjesztett, mégis a gyűlésen már az egyházi baloldal is újra hallatni kezdte a hangját, elsősorban Grünvalszky Károly, korábbi egyetemes főtitkár személyében, aki – rég megbánva októberi lemondását – illetékesnek érezte magát, hogy néhány jelölt alkalmasságára vonatkozóan kifogásokat emeljen.¹¹⁸ Az Ordass-féle egyházvezetésre jellemző, hogy határozott ellenségessége ellenére, maga Grünvalszky is kapott pozíciót: a kerületi számvevőszék egyik tagjának javasolták. A másnapi (június 26-ai) közgyűlés legfőbb napirendi pontja a tisztújítás volt, ahol egy nevet fontos kiemelni: Zászkaliczky Pál főti lelkészét, aki bár a november 3-i gyűlésen nem

¹¹⁴ Hajdú-Szabolcs: Megyer Lajos; Nógrád: Gartai István; Győr-Sopron: Weltler Rezső; Veszprém: Halász Béla; Fejér-Komárom: Görög Tibor. (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 11.)

¹¹⁵ Budai: Várady Lajos helyett Danhauser László; Vas: Fülöp Dezső helyett Tekus Ottó; Borsod-Heves: Virág Gyula helyett Balikó Zoltán. (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 11.)

¹¹⁶ BÖRÖCZ 2012. 364.

¹¹⁷ Tolna-Baranya: Káldy Zoltán; Pesti Egyházmegye: Koren Emil; Pest Megyei Egyházmegye: Válint János; Kelet-Békés: Mekis Ádám; Nyugat-Békés: Koszorús Oszkár (espereshelyettes, csak Ordass második eltávolítása után választják esperessé); Csongrád-Szolnok: Zoltai Gyula; Bács-Kiskun: Sikter András; Somogy-Zala: Kutas Elek helyett Lágler Béla. (ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-c, 16. doboz, 030 Ezerkilencszázötvenhat, 11.)

¹¹⁸ Ilyen volt például Kun-Kaiser József, akit a Lelkészképző Bizottságba jelölt a presbitérium, mondván, hogy a „nevezett körül gyülekezetében sok a zavar.” (ld. EOL III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Tanácsülések 1957., 1957. június 25.)

tudott jelen lenni, mégis Ordass legbensőbb köréhez tartozott. Őt a közgyűlés a kerületi főjegyzői – tulajdonképpen püspökhelyettesi – pozícióba választotta meg.¹¹⁹

Az egyetemes presbitérium és az egyetemes közgyűlés üléseire július 9. és 10-én¹²⁰ került sor. Ezeken is az egyetemes tisztségek megválasztása volt az egyik legfőbb téma. Ordass Lajos egyetemes főtitkárnak – amely pozíció Grünvalszky lemondása óta betöltetlen volt, az ezzel járó feladatokat Göttche Ervin végezte – Hafenschner Károly Deák téri lelkészt, egyik legközelebbi munkatársát szeretne volna látni, s presbiteri ülés őt is jelölte a posztra, a másnapi közgyűlés mégis Veöreös Imre lelkészt,¹²¹ a Lelkipásztor című folyóirat főszerkesztőjét választotta meg. A presbiteri ülés másik fontos napirendi pontja az újabb rehabilitációs kérelmek elbírálása volt. A tárgyalta huszonegy újabb kérelemből tizennégyen kaptak teljes erkölcsi rehabilitációt, a többiben is csak azért nem, mert a döntésben nem a presbitérium volt illetékes, vagy az ügy már nem volt aktuális.

Aggasztó jelek

Habár – amint láthattuk – az evangélikus egyház közéletének megújulása, törvényesítése még szinte teljes egészében megtörténhetett (Darvas József továbbra sem tudták lemondásra bírni, a megkeresésekre nem reagált), az országos helyzet konszolidálódásával a kádári diktatúra kezdett az evangélikus egyházban is a hangjára találni.

A hitoktatás kérdése az elsők között volt, amelyben meglátszottak a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány erősödésének jelei. Míg Horváth novemberben azt ígérte Ordassnak, hogy bárki, aki hittanórára betéved, hitoktatásban részesülhet (decemberben ugyan már visszakozott, hogy a hitoktatás nem az ő, hanem a művelődési minisztérium asztala, de támogatni fogja Ordass szándékait), addig Ordass februári püspöki körlevelében már arról tájékoztatta kerületének lelkészeit, hogy a minisztérium visszavonta korábbi szándékát, így továbbra is csak azok járhatnak hittanórára, akiket a szülei még a tanév előtt erre beíratnak. Az állam álláspontjának ilyenén változását (ígéretszegését) Ordass nem

¹¹⁹ III/2. Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től, Déli Kerületi Közgyűlések 1957., 1957. június 26.

¹²⁰ EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsülések 1957., 1957. július 9. és EOL II/2. Egyetemes közgyűlés 1861–1973., 1957. július 10.

¹²¹ Veöreös nem tartozott sem az egyházi baloldalhoz, sem Ordass köréhez. Ő leginkább Túróczy Zoltán embere volt, s valószínűleg megválasztását is Túróczy szervezte meg. (Ld. Napló. 1957.) Veöreös később megírta a Harmadik egyházi út c. könyvét, amelynek lényege, hogy a Rákosi-korban sem az Ordass, sem a Dezséry, hanem a Túróczy-féle egyházpolitika volt a helyes. (Ld. VEÖREÖS 1990.)

mulasztotta el még január 30-án Horváth János szemére vetni, tenni azonban ellene nem lehetett.¹²²

Nem csak ebben a kérdésben mutatkozott azonban ellentét az állam és az evangélikus egyház között. Az állam, Horváth Jánoson keresztül kifogásolta, hogy az Északi Kerület megyéiben tartott választásokkal kiteszik Virág Gyulát és Fülöp Dezsőt a leváltatás veszélyének (mint kiderült joggal tartottak ettől: ld. 116. lábjegyzet). Horváth biztosítékot akart, hogy e két személy a helyén maradhat,¹²³ amit persze Túróczy nem adhatott meg neki.

Aggasztó fejleménynek mutatkozott az Elnöki Tanács 1957. március 24-i 22. számú törvényerejű rendelete is az „*egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról.*”¹²⁴ Ez a visszamenőleges (1956. október 1-jei) hatályú jogszabály tulajdonképpen azt mondta ki, hogy minden jelentősebb egyházi tisztség betöltéséhez az Elnöki Tanács előzetes engedélye, a tisztségről való lemondáshoz pedig előzetes hozzájárulása szükséges. A jogszabályt elsősorban a római katolikus egyház miatt hozták meg, ahol – a hierarchikus szerkezetnek köszönhetően – a kinevezések és leváltások a felsőbb egyházi vezetők jogköre (legfelsőbb szinten pedig a római pápáé), Mindszenty József pedig még az amerikai nagykövetségről is sorban küldöztette érseki utasításait a kommunisták által kézivezérelt békepapok jelentős pozíciókból való leváltásáról, nem egy esetben kiközösítéséről.¹²⁵ A jogszabály tehát a főkegyúri jognak egyfajta szocialista változata volt, ennek ellenére nem csak a római katolikus, hanem valamennyi felekezetre is érvénnyel bírt. Ordass önéletrajzában arról emlékezik meg, hogy a jogszabály kihirdetésének reggelén¹²⁶ Horváth fölhívta őt telefonon és igyekezett megnyugtatni, hogy természetesen a visszamenőleges hatály semmiképp sem fogja befolyásolni az október-november során kialakult evangélikus egyházi helyzetet. Ordass ettől függetlenül kifogásolta a rendeletet, hiszen alapjaiban nyúlt bele az evangélikusság szuverén jogaiba, s korlátozta azokat.¹²⁷ Horváth nyilatkozata ellenére, mihelyt az állami koncepció Ordass és köre kapcsán ismét gyökeresen megváltozott, épp erre a rendeletre hivatkozva állították félre előbb Túróczyt majd Ordass.

¹²² Napló 1957. febr. 4.

¹²³ Napló 1957. jan. 28.

¹²⁴ Ld. Ordass 1987. 625–626.

¹²⁵ Ld. SZABÓ 2006.

¹²⁶ Vasárnap!

¹²⁷ Ordass 1987. 625–628.

További aggodalomra adtak okot a tavasz folyamán egyre szaporodó letartóztatások. Márciusban letartóztatták Székács Sámuel szarvasi, Pribelszky Mihály kondorosi, Solymár János csömöri lelkészt,¹²⁸ áprilisban Bácsi Sándor győri lelkészt,¹²⁹ júliusban pedig Balogh István tabi missziói, Hulej Alfréd bócsai és Sággy Jenő bezi lelkészt.¹³⁰ Ordass mindegyikőjük ügyében közbenjárt Horváth Jánosnál,¹³¹ ez azonban „több esetben... hiábavalónak bizonyult..., a félévi internálást legtöbbjüknek végig kellett szenvednie.”¹³² Hogy mi volt az említett lelkészek letartóztatásának oka, azt nem tudjuk, de feltételezhetően az október forradalommal hozhatták őket valamilyen módon összefüggésbe.

S csak mintegy kiegészítésképpen adhatjuk az eddigiekhez hozzá, azt a jelenséget, hogy 1956 és 1957 fordulóján a külföldi, elsősorban nyugati egyházaktól, egyházi szervezetektől egymás után érkező segélyföjlajánlások Magyarországra juttatását a magyar állam szinte egytől egyig megghiúsította.¹³³

Ordass kapcsolatának alakulása az állammal

A fentiek ellenére Ordass bizalma Horváth János felé még tavasszal, sőt nyáron is fönállt. Ordassnak még a fönt részletezett, Horváthtal folytatott, a hitoktatással kapcsolatos ígélet be nem tartásáról szóló vitájának végkicsengése is – Ordass részéről – az volt, hogy „ha úgy is váltunk el egymástól, hogy kölcsönösen aláhúztuk felfogásunk különbözőségét, mégis túske nem maradt egyikünkben sem.”¹³⁴ Érdekes, és Ordass részéről a bizalom meglétét alátámasztó epizód az is, hogy amikor március 29-én Ordass Horváthtal telefonált, föjlajánlott az Óbudai Hajógyár munkásai részére 5 mázsa csukamájolajat, minthogy ebből az egyháznak fölöslege volt.¹³⁵ Ez arra utalhat, hogy Ordass és Horváth nem pusztán hivatalos ügyekről beszélgettek, hanem érdeklődtek a másik általánosabb hogylétéről, gondjairól, feladatairól is. Ez utóbbi feltételezést támasztja alá az az esemény is, amikor április 26-án este Ordass és felesége Horváthnál és Horváthnénál vendégeskedett.¹³⁶ Ez a gesztus túlmutat mindkettőjük

¹²⁸ Napló 1957. márc. 18.

¹²⁹ Napló 1957. ápr. 5.

¹³⁰ Napló 1957. júl. 18.

¹³¹ Április 3-án még Ordass vejét, Czellecz Zoltánt is letartóztatták, de őt másnapra már szabadon is bocsátották.

¹³² ORDASS 1987. 629.

¹³³ Kifejtve ld. Ordass 1987. 605–615.

¹³⁴ Napló 1957. febr. 4.

¹³⁵ Napló 1957. márc. 29.

¹³⁶ Napló 1957. ápr. 26. Ordassék a vacsorameghívást szeptember 16-án viszonozták (ld. Napló 1957. szept. 19.)

munkaköri leírásán. Minthogy Ordass továbbra is szinte kizárólag Horváth Jánoson keresztül tartotta a kapcsolatot az állammal¹³⁷ (még a lelkészletartóztatások ügyében is mindig hozzá fordult közbenjárásért, hiába nem tartozott az az egyházügyi hivatal elnökének hatáskörébe), logikusnak tűnik a következtetés, hogy fölsőbb állami helyeken nagyrészt Horváth János alakította ki az Ordassal kapcsolatos – pozitívnak mondható – képet, amelynek köszönhetően Ordass ilyen sokáig élvezte az állam jóindulatát. E jóindulatról árulkodik, többek közt az, hogy Horváth februárban Ordass Lajost fölkérte arra, hogy vállalja a közvetítő szerepet az állam és a római katolikus, illetve a református egyház között,¹³⁸ de az az egyébként Ordass fölháborodását kiváltó megnyilvánulás is, miszerint Horváth (és Túróczy) április 11-én arra akarták rábeszélni Ordasst, hogy hívjon össze egy zsinatot, ahol őt érsekké választhatnák.¹³⁹ Az állam – immár nem először (ld. a rehabilitáció előtt, amikor magasabb nyugdíjat ajánlottak neki)¹⁴⁰ – megpróbálta lekenyerezni Ordasst, csak ezúttal nem pénzzel, hanem egy – ateista ember füleinek – jól csengő egyházi címmel.

Az első nagyobb összezördülések és a bizalom megingása nyáron következett be, amikor június végén Horváth János szabadságra ment, és Ordassnak be kellett érnie Grnák Károllyal, akit az Egyházügyi Hivatalban az evangélikus ügyek intézéséért tettek felelőssé. Ordass a naplójában a következő sommás véleményt fogalmazza meg Grnákról: „*Grnák teljesen műveletlen ember és úgy látom: fejébe szállt a hatalom-tudat. Gyógyíthatatlan baj. Az az előérzetem, hogy emiatt az ember miatt még igen sok kellemetlenségem lesz.*”¹⁴¹ Az ellenszenv kölcsönös volt. Grnák egy július 22-én (vagyis az egyetemes közgyűlések után) az elnöknek írt jelentésében annak ad hangot, hogy szerinte Ordass (és Keken) visszaél az állam lojalitásával, sok esetben az állam megkérdezése nélkül cselekszik („*az utóbbi hetekben nem nagyon beszél meg a Hivatallal problémákat*”), túlhangsúlyozza a politikai függetlenséget, nem dicséri eléggé az államot, s még az Evangélikus Életbe is csak nagyon nehezen tudnak betetetni békepárti (a kormányt magasztaló) cikket. Javaslatként azt terjeszti Horváth elébe,

¹³⁷ Illetve a megbeszéléseken több ízben jelen volt Miklós Imre elnökhelyettes, későbbi elnök is. (Pl. Napló 1957. jan. 11.)

¹³⁸ Napló 1957. febr. 12. Ordass vállalta is a feladatot, egy alkalommal még Grösz József kalocsai érsekkel is leült beszélgetni. (Ld. Napló 1957. febr. 18.)

¹³⁹ Napló 1957. ápr. 11.

¹⁴⁰ 5. o.

¹⁴¹ Napló 1957. jún. 22.

hogy beszéljen Ordass fejével és ezentúl kevesebb engedményt adjanak neki, s ha a helyzet nem változik, Kekenek meg kell tiltani a minneapoliszi kiutazást.¹⁴²

Ordass Lajos bizalma Horváthtal kapcsolatban ugyan még mindig nem rendült meg, sőt kifejezetten örült annak, amikor július végén Horváth végre visszatért a szabadságáról, de Horváth távollétében, helyetteseinek viselkedése kapcsán¹⁴³ beláthatott az Egyházügyi Hivatal kulisszái mögé, ahol igencsak ismerős, 1948-hoz kísértetiesen hasonló légkörrel találkozott. Szeptemberre pedig teljesen egyértelművé vált az, aminek ellenkezőjében Ordass addig reménykedett, hogy Horváth helyetteseinek hangvétele nem (pusztán) személyiségükből fakad, hanem az állam (újból) megváltozott koncepcióját jelzik.

Kellemetlen elvárások

Az olyan mézesmadzagnak szánt gesztusok mellett, mint az érsekké választatás fölvetése, az Egyházügyi Hivatal Ordass felé kellemetlen elvárásokat is támasztott, amelyek szintén hozzájárultak a bizalom megrendüléséhez. Az állam részéről azért, mert Ordass nem az elvárt lelkesedéssel, sőt teljesen kelletlenül, ímmel-ámmal teljesítette ezeket, Ordass részéről pedig azért, mert e követelések veszélyeztették az egyház politikamentességére vonatkozó törekvését.

Erőltették többek között, hogy az evangélikus egyház is alakítsa meg az Országos Béketanács Evangélikus Egyházi Bizottságát. Erre végülis 1957. április 3-án került sor. Itt már az elnökségbe be kellett venni Vető Lajos egykori püspököt is és több további régivágású egyházfit. Igaz, azért túlsúlyban voltak az egyházi megújulás hívei, a tanács tényleges vezetője, ügyvivő lelkésze pedig Keken András lett.¹⁴⁴ Ordassnak kezdettől fogva kételyei voltak a Béketanács szándékait illetően, hiszen az intézmény korábban is a szocialista állam melletti egyházi elköteleződés kinyilvánításának, a békepapi mozgalomnak a színtere volt: „Az az érzésem, hogy meggyőződésünk elleni munkára akarnának befogni minket, olyan követelésekkel, melyek csaknem elviselhetetlenek. Aggályokkal vagyok tele.”¹⁴⁵ A félelem nem bizonyult alaptalannak. Minthogy az evangélikus egyház csak úgy volt hajlandó részt venni a Béketanács munkájában, hogy kinyilatkoztatta, miszerint egyedül hitbéli

¹⁴² MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Grnák Károly beszámolója, 1957. júl. 22.

¹⁴³ Grnák egy esetben Fürst Ervin orosházai lelkészt – aki ellen a helyi sajtó támadásokat intézett – berendelte magához, Ordass érdeklődésére pedig, hogy ez miért történt, nem volt hajlandó válaszolni, s megtagadta Ordass azon kérését is, hogy ő is jelen lehessen a tárgyaláson. (Ld. Napló 1957. júl. 3.)

¹⁴⁴ EOL II/2. Egyetemes presbitérium 1861–1995, Egyetemes Tanácsulések 1957., 1957. július 9.

¹⁴⁵ Napló 1957. máj. 6.

meggyőződésükkel egyező ügyekben vesznek részt, távol tartva magukat a politikától, júliusban Keken Andást már azzal fenyegette a Béketanács vezetősége, hogy hamarosan újból elveszítheti lelkészi állását.¹⁴⁶

Hasonlóan erőltette az állam, hogy Ordass vegyen részt a Hazafias Népfront működésében. Ordass mindössze három ülésen volt hajlandó részt venni, a másodikon, július 29-én, föl is szólalt, amiért Münnich Ferenc lehurrogta.¹⁴⁷

Miután a református egyházban 1957 áprilisában „helyreállt a rend” (visszarakták a vezetésbe a rendszerhű elemeket), az Egyházügyi Hivatal az ökumenikus együttműködést is aktívan szorgalmazni kezdte. Kitalálták, hogy a két egyház indítson egy békefolyóiratot, továbbá azzal traktálták Ordass, hogy alakítsák meg a reformátusokkal karöltve az Ökumenikus Tanácsot,¹⁴⁸ illetve – szintén az ökumené jegyében – Ordass és Vető Lajos vegyenek részt két külföldi, ökumenikus konferencián: Pozsonyban és a dániai Liselundban.¹⁴⁹

A minneapolis-i út

Az egyetlen külföldi konferencia, amelyre nem csak az állam, hanem Ordass is nagy várakozással tekintett a minneapolis-i¹⁵⁰ volt – igaz, ezt is megelőzte egy kevésbé kívánt előkonferencia Salzerbadban (Ausztria), amelyre a pozsonyi és a liselundi között került sor –, ahol 1957 augusztusában rendezte meg a Lutheránus Világszövetség a harmadik nagygyűlését, s ahová a magyar delegációt maga Ordass Lajos vezette, sőt, Carl E. Lund-Quist LVSZ főtitkár és Mogens Zeuthen az LVSZ kisebbségügyi titkára február eleji magyarországi látogatásukkor Ordass Lajost kérték föl, hogy a gyűlés nyitó istentiszteletén ő tartsa az ígehirdetést.¹⁵¹ Ordass nagyon várta ezt a konferenciát – ahol a Világszövetség még alelnökének is megválasztotta –, hiszen egyrészt rég nem látott külföldi barátaival találkozhatott, másrészt részt vehetett egy minden szempontból épületes és lelkiekben

¹⁴⁶ Napló 1957. júl. 8.

¹⁴⁷ Vö. ORDASS 1987. 636–638 és Napló 1957. márc. 18., júl. 9., okt. 17., okt. 21.

¹⁴⁸ Ez 1957. július 6-án meg is történt (Ld. Napló 1957. júl. 6.)

¹⁴⁹ Ordass Pozsonyi és Liselundi útjára 1957. május 17. és június 6. között egyhuzamban került sor. A konferenciákról való összegző véleményét Ordass önéletrajzában így fogalmazza meg: „Valamikor talán egész korunkat a végtelen és legtöbbször egészen értelmetlen konferenciák korszakának nevezik majd.” (Ld. Ordass 1987. 655.)

¹⁵⁰ USA.

¹⁵¹ Ld. ISÓ 2014. 53–54.

gyarapítónak ígérkező eseményen, kiszakadva az itthoni, egyre nyomasztóbb légkörből. Naplófeljegyzéseiből egyértelműen kitűnik az a fölszabadult lelkesedés, amely lelkiállapotát a több mint egy hónapos út (1957. július 27–szeptember 9.) során jellemezte, de – még az út előtt – az a félelem is, hogy az állam az utolsó pillanatban meggondolja magát és megtiltja a kiutazást. A fent részletezett kényelmetlen követeléseket (pl. a liselundi és a pozsonyi utat) többek között azért vállalta be, hogy minneapolisit útját ne hiúsítsák meg.

Érdemes föltennünk a kérdést, vajon az állam miért engedte meg, sőt szorgalmazta a minneapolisit, illetve kiszélesítve a kérdést, miért küldte el Ordass négy külföldi konferenciára, amiből hármat ráadásul a „*kapitalista*” világban tartottak, sőt a minneapolisit a „*legimperialistább*” Egyesült Államokban.

A válasz megadásához támpontul Jan Michalko csehszlovák teológiai dékán levele szolgál, amelyet a csehszlovák államnak írt, és amelyben amellett érvel, hogy miért küldjön a csehszlovák evangélikusság is delegációt Minneapolisba. Minthogy Michalko érvelése meggyőző volt a csehszlovákiai kormány számára, amely Magyarországhoz hasonlóan szintén a szocialista blokk országa volt, ezért Michalko érveit támpontnak tekinthetjük a magyar állam indokainak vizsgálatakor.¹⁵² Leveléből arra következtethetünk, hogy a szocialista államok egyházpolitikájának egyik legfontosabb motivációja az volt, hogy az egyes nemzetközi egyházi világszervezetekbe, azok vezető testületeibe saját, megbízható embereiket ültessék, törekedve arra, hogy egyrészt belelássanak e szervezetek belügyeibe, másrészt, hogy minél inkább a szocialista érdekeknek megfelelően alakuljon a működésük. A magyar államnak ráadásul a rendkívül ellenséges nemzetközi helyzetben (1956 ügye folyamatosan az ENSZ napirendjén volt) nagy szüksége volt a külföldi kapcsolatok építgetésére, Ordass pedig minden szempontból megfelelt a feladatnak. Egyrészt, mert – mint láthattuk – főképp Horváth révén, a Grnákkal való súrlódások ellenére is, egyelőre élvezte az állam jóindulatát, másrészt pedig Ordass hatalmas népszerűségnek örvendett külföldön, továbbá kiterjedt külföldi kapcsolatokkal és a világ evangélikusságának berkein belül igen befolyásos barátokkal is rendelkezett. Mi mással reprezentálhatták volna jobban azt, hogy Magyarországon szabadság van és népakarat, minthogy kiküldenek a világnak – szocialista szempontból éppen – az ellenpólusára egy olyan személyt, aki megjárta Rákosi börtöneit, s aki ezért a nyugatiak előtt is hitelesen nyilatkozhat a magyar államvezetés érdemeiről?¹⁵³

¹⁵² A levelet ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. *Michalko János* jelentése (1957. febr. 11.), a levél bemutatását pedig ld. ISÓ 2014. 58–59.

¹⁵³ ld. ISÓ 2014. 60.

Összegzés

Ordass végül nem váltotta, nem válthatta be a hozzá fűzött reményeket, sem Minneapolisban, ahol – mint azt később a szemére vetették – nem nyilatkozott egyszer sem a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány iránti elköteleződéséről illetve az általuk biztosított széleskörű demokráciáról, sem pedig általánosságban az evangélikus egyház vezetőjeként. Visszatérése utáni első Horváthtal való tárgyaláson Ordass már érezte, hogy a nyár folyamán a Grnáknál tapasztalt agresszív hangvétel általánossá kezd válni.¹⁵⁴ December elejére pedig gyakorlatilag minden lényeges egyházi pozíciót visszakaptak a rendszerhű papok, Ordass teljesen elszigetelődött, majd végül őt is – mihelyt végre találtak helyette valaki mást Káldy Zoltán személyében – végleg félreállították 1958. június 24-én.¹⁵⁵

Hogy mégis miért tudott együttműködni ilyen sokáig a kommunista pártállam és az evangélikus egyház, azt láthattuk, hogy ennek az oka abban az alapvető fölfogásbeli különbségben gyökeredzik, amelyet Ordass és a kommunista diktatúra az egyház-állam harmonikus kapcsolatáról gondolt. A kommunista pártállam egyház iránti fölfogása az volt – ha már szükséges elviselni az egyház létezését –, hogy a harmonikus együttműködés alapja, ha az egyház az államnak teljes körűen alárendelődik, vagyis mindig híven kiszolgálja az állam pillanatnyi politikai céljait, koncepcióját. Ha épp szabadabb légkört biztosít, akkor abban a szabadabb légkörben kell kiszolgáltatni a politikai koncepciót, ha szorosabbra vonja a gyeplőt, akkor pedig abban kell kezesbáránynak lenni. Ezt az állam igényeinek kritika nélküli kiszolgáltatására vonatkozó elvárást bizonyította a békemozgalomban és a Hazafias Népfrontban való aktív részvétel erőltetése, illetve az az elvárás, hogy Ordassnak képviselnie kellett volna külföldi útjain a magyar állam politikai céljait.

Ordass Lajos lelkészként elsősorban teológiai alapon közelítette meg az egyház-állam viszonyát (adjátok meg a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami az Istené, Mt 22,21). Szerinte a két fél közötti kapcsolat akkor működik jól, ha sem egyik, sem a másik nem szól bele a másik dolgába. Ahogyan láthattuk, Ordass végig törekedett a politikamentességre, cserébe viszont azt tartotta helyesnek, ha az állam sem szól bele egyháza szabad, belső

¹⁵⁴ „Az állam egyházpolitikáját – úgy látszik – teljesen a régi vágányba akarják visszavezetni és attól tartok, nem sok idő múlva elkövetkezik az idő, amikor megint két különböző nyelven beszélünk egymással. Nem lesz számomra meglepetés, csak igen szerettem volna ezt elkerülni.” (Napló 1957. szept. 14.)

¹⁵⁵ Ld. Evangélikus Élet 1958. jún. 29.

működésébe. Vannak persze közös ügyek, ezeket azonban egyenrangú felekként kell intézniük.

Ordass és az állam együttműködése tehát tulajdonképpen az állam politikai koncepcióváltásának az eredménye, amely találkozott Ordass általános egyház-állam kapcsolatára vonatkozó elvével. Ez a politikai koncepció akkor alakult ki, akkor változott abba az irányba, ami az együttműködést eredményezte, amikor arra volt szükség, hogy az állam bizonyítsa, hogy törekszenek a múlt „hibáinak” kijavítására. Ennek köszönhető Ordass rehabilitálása, illetve, hogy az új koncepció szellemében nemkívánatossá váló vezetők (ld. Dezséry László) helyett Ordass Lajossal kezdtek el tervezni. S minthogy a forradalom leverése után az új kormánynak a kis evangélikus egyháznál elsőrenden fontosabb helyeken kellett állásait megerősítenie, ezért az evangélikus egyház élén álló, az állam jóindulatát a forradalmat megelőzően is élvező Ordassnak hagyták (hiszen valószínűleg nemigen találtak más jelöltet az addigra kompromittálódott vezetők helyébe), hogy a maga belátása szerint intézze az egyház ügyeit. Emiatt a forradalom előtt is bírt jóindulat miatt volt lényegtelen, hogy Ordass a forradalom napjaiban lett püspök. Minthogy az állam részéről Horváth János tartotta folyamatosan a kapcsolatot Ordassal, ezért véleményem szerint nagyrészt neki köszönhető, hogy a pártállam Ordass irányába jóindulattal viseltetett. Ennek kialakulása tehát – úgy vélem – az Ordass és Horváth között fennálló bizarr kapcsolatnak köszönhető. Ordass egyértelműen félreismerte Horváthot: udvarias, megértő stílusát, készségességét – naivan – jódarabig úgy értelmezte, hogy Horváthtal egy hullámhosszon pendülnek az egyház és állam kapcsolatára vonatkozó elvek kapcsán, és ezért – mindaddig, amíg nem vált egyértelművé az ellenkezője – emiatt a félreértés miatt úgy látta, az állammal együtt lehet működni. Horváthra vonatkozóan nehezebb levonni ilyen következtetéseket. Egyrészt, mert esetében nem áll rendelkezésünkre napló (legalábbis nem tudni róla), másrészt, mert Horváth személyiségét, vezetői egyéniségét csak a teljes életútját és főképp ÁEH elnöki tevékenységét bemutató elemzés birtokában ismerhetnénk meg, ilyen elemzés viszont a mai napig nem készült, jelen dolgozatnak pedig ez nem volt feladata. Hogy vajon azért viselkedett Ordassal kedélyesen, hívta meg vendégségbe, kínálta meg jól csengő pozíciókkal (ld. érseki rang), mert azt hitte, hogy ekképp lekenyerezve Ordasst a markában tudja tartani és irányítani őt s ezáltal majd mindig kiszolgáltatja vele az aktuális politikai koncepciót, vagy ténylegesen úgy vélte, hogy

„*Ordass a szocializmus híve*”¹⁵⁶ nem tudhatjuk. Az viszont bizonyos, hogy az állam – legalábbis 1957 augusztusáig – Ordasst a saját sakkfigurájaként kezelte, s ez véleményem szerint leginkább Horváthnak volt köszönhető.

A fönt vázoltak okán vált tehát lehetővé az a kegyelmi idő, amelyben az evangélikus egyház 1957 augusztusáig részesült, s amelyben Ordass keresztényi alapokon elindította egyházát a megújulás útján. S bár rövid volt ez az idő, mégis alapjaiban határozta meg az Ordass utáni Kádár-kori evangélikus egyház alakulását, hiszen az tudatosan vele szemben helyezkedett el.¹⁵⁷ Jelen dolgozat épp ezért alapul szolgálhat a Kádár-kori egyház belső szerkezetének fölvázolásához – ehhez első lépés lehet egy teljes körű prozopográfia összeállítása az evangélikus egyház lelkesi és világi tisztviselőiről –, s ezáltal hozzájárulhat a Kádár-kor tágabb értelemben vett társadalmáról alkotott kép árnyalásához is.

¹⁵⁶ Horváth ugyanis állítólag még 1957 őszén is – pedig ekkor már ismét hangjára talált Ordass ellenzéke, mind egyházi, mind állami körökben – olyan kijelentéseket tett, hogy „*Ordass a szocializmus híve*”. (Győri Vilmos jelentése ÁBTL 3.1.5. O-13599/2. 26. lap.)

¹⁵⁷ Ld. Mirák Katalin, Ittész Ádám és Kertész Botond tanulmánya (MIRÁK 2014., ITTÉSZ 2014 és KERTÉSZ 2014.). Ezekben a szerzők az Ordasst a Déli kerületi püspöki székhelyen követő Káldy Zoltán időszakát, az ún. Káldy-kort veszik górcső alá, s mutatják be, hogy Káldy egyházkormányzását milyen óriási mértékben hatotta át az Ordass-komplexus.

Fölhasznált irodalom

Források:

Levéltári források:

- ÁBTL: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 - Evangélikus Egyházi reakció (3.1.5. O-13599/1–2.)
- EOL: Evangélikus Országos Levéltár
 - DOLL: D. Ordass Lajos levéltára
 - Egyetemes presbitérium 1861–1995 (II/2.)
 - Egyetemes Tanácsülések 1956
 - Egyetemes közgyűlés 1861–1973 (II/2.)
 - Déli Evangélikus Egyházkerület 1952-től (III/2.)
 - Déli Kerületi Tanácsülések 1956
 - Déli Kerületi Közgyűlések
 - A Déli Egyházkerület püspöki körlevelei 1952–1957
 - Északi Evangélikus Egyházkerület 1952-től (III/2.)
 - Északi Kerületi Tanácsülések 1952–1963
 - Északi Kerületi Közgyűlések 1955–1958
 - Ordass-dokumentumgyűjtemény
- MNL OL: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 - ÁEH: Állami Egyházügyi Hivatal anyaga
 - Elnöki iratok (XIX-A-21-a)
 - Adattár (XIX-A-21-c)
 - Ordass Alapítvány Levéltára (P 2173, magánlevéltár)
 - Ordass Archívum

Forráskiadások:

ORDASS 1982	ORDASS Lajos: <i>Válogatott Írások.</i> Válogatta: SZÉPFALUSI István. Bern, 1982.
ORDASS 1985	ORDASS Lajos: <i>Önéletrajzi írások.</i> Válogatta: SZÉPFALUSI István. Bern, 1985.
ORDASS 1987	ORDASS Lajos: <i>Önéletrajzi írások. Folytatás.</i> Válogatta: SZÉPFALUSI István. Bern, 1987

- ORDASS 1998 ORDASS Lajos: *Válogatott írások. Folytatás.* Válogatta: SZÉPFALUSI István. Bp. 1998.
- Ordass-levél 2014 Ordass Lajos levele. Közreadja: Isó Gergely. In: Keresztyén Igazság 103. szám. (2014) 48–52.
- RAVASZ 1992 RAVASZ László: *Visszaemlékezéseim.* Bp. 1992.
- Egyéb források:
- Napló Ordass Lajos naplója 1956–1957.

Sajtótermékek:

Evangélikus Élet:

- 1956. okt. 21.
- 1956. nov. 4.
- 1958. jún. 29.

New York Times:

- 1956. aug. 5.
- 1956. szept.28.

Szakirodalom:

- BÖRÖCZ 2012 BÖRÖCZ Enikő: *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958).* Bp., 2012. I. kötet.
- Federation 1997 *From Federation to Communion. The History of the Lutheran World Federation.* Szerk. SCHJØRRING, Jens Holger – KUMARI, Prasanna – HJELM, Norman A. Minneapolis, 1997.
- ISÓ 2014 ISÓ Gergely: Ordass Lajos az 1957-es minneapolis-i világgyűlésen I. In: Keresztyén Igazság 104. szám (2014) 46–60.
- ITTZÉS 2014 ITTZÉS Ádám: *Ottlyk Ernő állambiztonsági tevékenysége.* In: *Egyházvezetők I. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő.* Szerk. MIRÁK Katalin. (Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.) Bp., 2014. 436–519.

- KERTÉSZ 2014. KERTÉSZ Botond: *Káldy Zoltán állambiztonsági tevékenysége*. In: *Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*. Szerk. MIRÁK Katalin. (Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.) Bp., 2014. 218–268.
- KÖPECZI BÓCZ 2004 KÖPECZI BÓCZ Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége (Haszonélvezők és kárvallottak)*. Bp., 2004.
- Magyar Életrajzi Lexikon* <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>
(Elérés dátuma: 2015. jan. 6.)
- Magyar Katolikus Lexikon* <http://lexikon.katolikus.hu>
(Elérés dátuma: 2015. jan. 6.)
- MIRÁK 2014 MIRÁK Katalin: *Színe és visszája*. In: *Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*. Szerk. MIRÁK Katalin. (Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.) Bp., 2014. 61–205.
- REUSS 2010 REUSS András: *Vajta Vilmos. Emigráció és haza a teológus életében*. In: *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Évkönyv 2009/2010*. Szerk. BALLA Bálint – DEÁK Péter – KOLCZONAY Katalin [et al.]. Budapest–Zürich, 2010. 45-59.
- SZABÓ 2006 SZABÓ Csaba: *Az Állami Egyházügyi Hivatal értékelése az 1956 után kialakult egyházpolitikai helyzetről*. In: *Achívet* 6. (2006:5.)
http://www.archivnet.hu/politika/az_allami_egyhazugyi_hivatal_ertekelese_az_1956_utan_kialakult_egyhazpolitikai_helyzetről.html?oldal=1
(Elérés dátuma: 2015. jan. 6.)
- TERRAY 1990 TERRAY László: *Nem tehetett mást*. Bp., 1990.
- VAJTA 1990 VAJTA Vilmos: *Hit és élet összecsengése. Kierkegaard – Ordass Lajos tolmácsolásában*. Keszthely, 1990.
- VEÖREÖS 1990 VEÖREÖS Imre: *A harmadik egyházi út. 1948–1950*. Győr 1990.

Tartalom

Bevezető	1
Előzmények.....	2
Ordass Lajos 1956. évi rehabilitációja	3
Az Ordass-ügy újra napirenden.....	3
A külföldi egyházi vezetőkkel folytatott tárgyalások eredményei.....	6
Galyatető után.....	8
A rehabilitálás.....	12
Ordass a forradalom napjaiban	13
Az egyház újjászervezése	18
Első tanácskozások Horváth Jánossal.....	18
Országos és kerületi ülések.....	20
Tovább az egyházi megújulás útján.....	23
Aggasztó jelek.....	25
Ordass kapcsolatának alakulása az állammal.....	27
Kellemetlen elvárások.....	29
A minneapoliszi út.....	30
Összegzés	32
Fölhasznált irodalom	35
Tartalom	38